

Usporedba socijalnih interakcija i prosocijalnog ponašanja u integracijskim i neintegracijskim skupinama

Vuković, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:812418>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

PETRA VUKOVIĆ

**USPOREDBA SOCIJALNIH INTERAKCIJA I PROSOCIJALNOG PONAŠANJA U
INTEGRACIJSKIM I NEINTEGRACIJSKIM SKUPINAMA**

Završni rad

Pula, rujan, 2023

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

PETRA VUKOVIĆ

**USPOREDBA SOCIJALNIH INTERAKCIJA I PROSOCIJALNOG PONAŠANJA U
INTEGRACIJSKIM I NEINTEGRACIJSKIM SKUPINAMA**

Završni rad

JMBAG: 0303091863, redovita studentica

Studijski smjer: Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Predmet: Opća psihologija

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Psihologija

Znanstvena grana: Razvojna psihologija

Mentorica: doc. dr. sc. Marlena Plavšić

Sumentorica: Đeni Zuliani Blašković, v.pred.

Pula, rujan, 2023

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana _____, kandidatkinja za pristupnicu _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. ŠTO JE SOCIJALNA KOMPETENCIJA?	2
2.1. Razvoj socijalne kompetencije u djetinjstvu.....	2
2.1.1. Aspekti koji čine socijalnu kompetenciju	3
2.1.2. Razvoj socijalnih kompetencija u predškolskom razvoju.....	5
2.2. Problemi socijalnih interakcija	6
2.2.1. Stidljivost.....	7
2.2.2. Niska razina interakcije	7
2.2.3. Agresivnost	8
2.2.4. Usamljenost	9
2.3. Okolinski čimbenici utjecaja na socijalne interakcije.....	9
2.3.1. Uloga obitelji na socijalne interakcije	10
2.3.2. Uloga zajednice	11
2.3.3. Uloga vršnjaka u razvoju socijalnih kompetencija	11
2.3.4. Uloga odgojitelja u razvoju socijalnih kompetencija	12
3. PROSOCIJALNO PONAŠANJE.....	14
3.1. Razvoj prosocijalnog ponašanja	16
3.2. Karakteristike ličnosti.....	16
3.3. Rodne razlike	17
3.4. Kulturne razlike.....	19
3.5. Situacijski činitelji.....	20
3.5.1. Broj promatrača	20
3.5.2. Okolina kao situacijski činitelj.....	21
3.6. Pomaganje	21
3.7. Empatija	22
3.8. Prijateljstvo	23
3.9. Ljubaznost.....	26
4. PRAKTIČNI RAD.....	27
4.1. Svrha i cilj praktičnog rada	27
4.2. Metoda	27
4.3. Analiza dječjih odgovora.....	28
4.4. Rasprava.....	41
5. ZAKLJUČAK.....	43
6. LITERATURA	45

7. SAŽETAK.....	48
8. SUMMARY	49

1. UVOD

„Prijatelj je najbolja imovina u životu.“ (Narodna poslovice).

Socijalne vještine odnose se na specifična ponašanja djeteta, poput mirnog rješavanja sukoba i tolerancije, dok socijalna kompetencija obuhvaća široka znanja i vještine koje se odnose na način na koji se pojedinac ponaša u socijalnim situacijama. Autori različito definiraju socijalnu kompetenciju, naglašavajući da je važno uzeti u obzir i kontekst u kojem se odvija ponašanje. Prosocijalno ponašanje, koje obuhvaća širok spektar aktivnosti kao što su empatija, briga i moralnost, predstavlja ključnu komponentu ljudskog društva i međuljudskih odnosa. Ova forma ponašanja odražava našu sposobnost da se suosjećamo s drugima, pružimo podršku i pomoć te izražavamo dobrotu prema svojim bližnjima. Iako se ova ponašanja često povezuju s ljudskim društvom, zanimljivo je da mnoga od njih imaju korijene duboko ukorijenjene u našoj biološkoj i evolucijskoj povijesti.

U ovom završnom radu osvrnut ćemo se na socijalnu kompetenciju kod djece. Govorit ćemo o njenoj povijesti, koji su problemi socijalnih interakcija, ali i kako mi možemo utjecati na socijalne interakcije. Govorit će se o prosocijalnom ponašanju kod djece kako se ona razvija kod djece. Važnost socijalne kompetencije i prosocijalnog ponašanja kod djece pokušat ćemo osvijestiti kroz anketni upitnik. U istraživanju su sudjelovala djeca od tri do šest godina. Svakom djetetu postavljena su jedanaest pitanja vezana za temu socijalnih kompetencija i prosocijalnog ponašanja. Očekuje se da će se djeca pozitivno osvrnuti na postavljena pitanja te da će možda biti malo više obzirniji prema svojim prijateljima. Možda će se s nekom djecom početi malo više igrati i dijeliti svoje igračke. Biti svjestan da prijatelju je potrebna pomoć, a da je on taj koji mu može pomoći i utješiti ga.

2. ŠTO JE SOCIJALNA KOMPETENCIJA?

Socijalna kompetencija se često koristi kao sinonim za socijalne vještine pa je stoga vrlo važno znati razlikovati ova dva pojma. Socijalne vještine obuhvaćaju određena ponašanja djeteta kao što su mirno rješavanje sukoba, veliki prag tolerancije i upornost (Kralj, 2004). Međutim, za socijalnu kompetenciju postoji mnogo definicija u kojima je naglasak na određenoj osobini ili sposobnosti koja uključuje znanja i vještine koje određuju kako će se čovjek ponašati u određenoj socijalnoj situaciji. Mnogi autori smatraju da je za određeno ponašanje važna i situacija u kojoj se pojedinac nalazi, naglašavajući pritom kako ista ponašanja ili socijalne vještine u jednoj situaciji mogu biti prikladna, dok u nekoj drugoj situaciji sasvim neprikladna (Pinter, 2009). Pinter definira socijalnu kompetenciju kao socijalne, kognitivne i emocionalne vještine koje su popraćene određenim načinima ponašanja, a neophodne su za efikasno snalaženje u određenim socijalnim situacijama. Dok Howes i Matheson (prema Mikas i Roudi, 2012) definiraju socijalnu kompetenciju kao zbir postupanja i saznanja koje se odražavaju u efikasnu socijalnu interakciju s ljudima iz okoline. Socijalna kompetencija važna je u interpersonalnim odnosima, izbjegavanju i upravljanju sukobima kao i u sposobnosti suradnje, mogućnosti izgrađivanja i održavanja kvalitetnog odnosa s ljudima oko sebe (prijateljstva). Nemoguće je biti socijalno kompetentan i djelotvoran u interakciji s ljudima iz okoline bez adekvatne primjene naučenih socijalnih vještina uz koje je potrebno znati društvene zakonitosti kao što su pravila i norme društva. Kompetencija uključuje stav prema sebi i vlastitim osjećajima i stav prema ostalima uzimajući u obzir njihove osjećaje i potrebe (Kralj, 2004). Koliko će dijete razviti socijalnu kompetenciju prvenstveno ovisi o odnosima s roditeljima, a kasnije i s vršnjacima.

2.1. Razvoj socijalne kompetencije u djetinjstvu

Ljudi su vrlo društvena bića koja teže formiranju grupa različitih veličina. Od obitelji koja se smatra primarnim izvorom djetetove socijalizacije sve do prijatelja, zatim zajednica i naposljetku društva u cjelini.

Djeca od najranije dobi stvaraju brojne socijalne veze koje mogu biti kratkotrajne i dugotrajne koje uključuju članove obitelji, prijatelje i mogu trajati godinama te uvelike utjecati na osobni razvoj djeteta i njegovu osobnost (Vasta, 2005). Treba naglasiti da svi socijalni odnosi donose djetetu različita iskustva i doprinose kognitivnom razvoju. Djeca tako mogu vidjeti drugačiju perspektivu, usvajati drugačije načine razmišljanja, donošenja odluka i rješavanja problema, razvijati kritički stav te usvajati vrijednosti.

2.1.1. Aspekti koji čine socijalnu kompetenciju

Komunikacija ima veliku ulogu u rastu i svakodnevnom životu čovjeka budući da je on društveno biće. Komunikacija se događa kad god se dvoje ljudi nađe zajedno. Oni komuniciraju jedni s drugima čak i kada to ne žele jer razmjenjuju poruke koje pokazuju njihovu nezainteresiranost za komunikaciju. Djeca podliježu istim pravilima. Komunikacijom se smatra prijenos poruke između pošiljatelja i primatelja (Ljubešić, 2001). Razumijevanje razvojnih promjena u komunikaciji važno je za određivanje duljine rane komunikacije. Najjednostavnije tumačenje komunikacije kod djece povezuje prvih šest godina života - rano djetinjstvo - s ranom komunikacijom. Stoga se vjeruje da rana komunikacija uključuje i predjezično (0-2) i rano jezično komunikacijsko razdoblje (2-6). Dijete koje se normalno razvija u ranoj fazi zapravo ovladava materinjim jezikom radi svakodnevne komunikacije, govori vokalno iz raznih razloga te je sposobno ponuditi i primiti nove informacije jednostavnim razgovorom bez ikakve situacijske kontekstne podrške. Rani komunikacijski razvoj podijeljen je u nekoliko potrazdoblja koja se mogu kategorizirati prema različitim komunikacijskim značajkama. Česta podjela je na predjezičnu i jezičnu komunikaciju (Ljubešić i Ceganac, 2012). Dijete rano izražava svoje prve glasovne osobine kroz gugutanje i plač. Čini djetetu jasnim i nedostajuće i uobičajene zvukove materinskog jezika. Gugutanje pomaže djeci da razviju slušnu percepciju i artikulaciju, koja im je neophodna za oponašanje govornih zvukova koje čuju u svojoj okolini.

Dojenče gubi te brojne zvukove čim nauči svoje prve riječi, ali zadržava zvučne fenomene koje proizvodi i koje čuje od drugih. Zatim se sjeća tih pojava i ponavlja ih, isprva eholaktički, a zatim svjesno. Prva artikulirana riječ, koja je višeznačna rečenica, javlja se između desetog i petnaestog mjeseca.

Mama, to je samo riječ ili rečenica koja znači sve u početku, a nakon učenja novih riječi, mama se odnosi samo na osobu. Prve nepotpune, negramatične rečenice pojavljuju se oko druge godine. One ilustriraju put od misli do govora, redoslijed rečenica je razrađen i logički utvrđuje situaciju. Moguće je uhvatiti pogled na gramatičku strukturu onoga što je izraženo. Oko treće godine dijete koristi nešto jednostavnije rečenice. Polaskom u školu dijete stječe novo govorno iskustvo. Učenjem čitanja i pisanja uči nove sintaktičke i morfološke mogućnosti kojima se govor malo ili nikako ne koristi. Unosi gramatička pravila koja mu pomažu kontrolirati verbalno izražavanje. Oko desete godine dijete je savladalo gramatiku, može kombinirati različite rečenične jedinice, izgovor glasovi, naglasak, ritam i intonacija su automatizirani (Selimović i Karić, 2011).

Poznavanje emocija uključuje razumijevanje prikladne emocije koju treba izraziti u situaciji i imenovanje emocije suprotne toj prikladnoj situaciji. U dobi od 3 ili 4 godine dolazi do značajnih promjena u percepciji emocija, kada dolazi do prijelaza s vanjskih na unutarnja iskustva, odnosno dijete počinje shvaćati da reakcije ljudi nisu uvijek iste ovisno o situaciji. Sve više razumiju da ljudsko ponašanje ne ovisi samo o vanjskim uvjetima, već i o njihovim mislima, stavovima, raspoloženjima i emocijama. Regulacija emocija uključuje inhibiciju i modificiranje emocionalnih reakcija i uključuje faze razmišljanja, planiranja i samoregulacije. Emocionalna regulacija počinje rano u odnosu između djece i roditelja tako da roditeljska osjetljivost na dječje emocije dovodi do manje emocionalnih problema i problema u ponašanju, a jače veze s djecom predviđaju kasniju socijalnu kompetenciju. Zajednička regulacija emocionalno teških događaja s roditeljima igra važnu ulogu u razvoju regulacije emocija kod djece od 4 do 6 godina. Prijelaz s koregulacije na samoregulaciju je postupan i fokusiran je na dva važna načina na koje njegovatelji strukturiraju emocionalno teške interakcije (Vranjican i sur., 2019).

Emotivnim razgovorom odgajatelji potiču razvoj emocionalne svijesti kod djece predškolske dobi. Uče prepoznavati, imenovati i razlikovati različita emocionalna stanja s kojima se susreću.

Djeci se zatim pomaže da uspostave niz učinkovitih strategija regulacije emocija koje pokazuju vještine koje se pojavljuju u predškolskoj dobi za osmišljavanje, procjenu i odabir alternativnih prosudbi ili odgovora na ponašanje.

Važno je napomenuti da kod izražavanja emocija djevojčice imaju izraženiju sposobnost prepoznavanja i regulacije emocija od dječaka koji imaju manje znanja o emocijama, izražavanju i regulaciji emocija. Razlog tome je što roditelji više razgovaraju s djevojčicama o emocijama (Vranjican i sur., 2019).

2.1.2. Razvoj socijalnih kompetencija u predškolskom razvoju

Mlinarević i Tomas (2010; prema Župančić i Hasikić, 2020) navode da su obitelj, vršnjaci, igra i učenje, simbolička igra, zajednica, vrijeme, promjene u fizičkom okruženju, vrijeme u kojem se djeca mogu družiti, projektni rad, interakcije odgojitelja s djetetom i partnerstvo odgojitelja i roditelja ključni čimbenici za razvoj socijalne kompetencije djeteta predškolske dobi. Klarin (2006) tvrdi da je cjelokupno predškolsko razdoblje pod jakim utjecajem obiteljske strukture. Smatra da je dužnost roditelja prepoznavanje i prilagodba ponašanja u skladu s individualnim potrebama djeteta. Kompleksnost djetetovog djelovanja i ponašanja dolazi do izražaja različitim socijalnim odnosima gdje spadaju i nesklad s braćom i sestrama koji zahtjeva posebnu prilagodbu roditelja. Osim socijalne interakcije s obitelji, očituju se i nove socijalne interakcije. To su prve interakcije s vršnjacima koje se dešavaju kroz igru. Ova interakcija naziva se simetrična. Odnosi u predškolskom razdoblju nisu još heterogeni jer se ne prikazuje karakterističnost suradnje. To se događa jer dijete još nije spremno za suradnju s drugom djecom. U predškolskoj dobi potreba za prihvaćanjem u društvu je sve veća, a funkcija roditelja vidljiva je u stvaranju vršnjačkih odnosa. Roditeljska zadaća je pružiti potporu dječjoj igri, a ne pokušavati upravljati njome.

Privržen odnos koji dijete stvori s odgojiteljicom u predškolskom razdoblju važan je za osjećaj sigurnosti, razvijanje socijalne kompetencije s ciljem olakšavanja interakcije s vršnjacima. Odgojitelj, također, ima važnu ulogu kao posrednik kod djece predškolskog uzrasta za socijalnu prilagodbu u školi (Klarin, 2006).

2.2. Problemi socijalnih interakcija

Razni problemi socijalnih interakcija u vrtićkoj dobi i nižim razredima osnovne škole mogu se pojaviti zbog raznih razloga.

Nekoj djeci nedostaje umijeće i vještine koje su ključne za upuštanje u socijalnu interakciju, a mogu se steći jedino izravnim iskustvom. Moguće je da djeca dobro krenu u proces ovladavanja socijalnih vještina, ali nisu dovoljno sigurna da su dostatno ovladala umijećima socijalizacije te se ne upuštaju u igru s vršnjacima. Dok postoje i djeca koja su toliko jako ovisna o odraslim osobama da odustaju od svoje interakcije s vršnjacima te neprestano traže pomoć od odrasle osobe (Katz i McClellan, 1999). Problemima i otežanom razvoju socijalizacije kod djece, također, mogu pridonijeti i roditelji koji imaju autoritarni način odgoja. Takvi roditelji postavljaju svojoj djeci iznimno visoke zahtjeve, skloni su strogom kontroliranju djeteta, a u njihovom načinu prikazivanja nema ljubavi i topline te je često prisutna uporaba sile. Za autoritarni stil roditeljstva je uobičajena nadmoć nad djetetom i nepopustljiv odnos. Ishodi koji mogu proizaći iz ovog načina odgoja rezultiraju agresivnom i antisocijalnom ponašanjem djeteta. Dijete će uz takav način odgoja najčešće prikazivati vrlo nisku razinu prosocijalnog ponašanja i altruizma te visoku razinu frustracije, neposlušnosti te su skloni agresivnom ponašanju i niskoj kontroli u prikazivanju vlastitih emocija (Klarin, 2006).

Jezične barijere prema Katz i McClellan (1999) mogu isto biti prepreka uspješnoj socijalizaciji djeteta. Tu se navodi dijete koje još nije savladalo načine kako izraziti svoje misli, želje, emocije za uspješnu interakciju s ostalom djecom. Neka se pak djeca ne mogu usredotočiti na sam sadržaj teme rasprave što može biti prepreka njihovom kvalitetnom i efikasnom sudjelovanju u raspravi s vršnjacima. Fizička prepreka ili podrugljivi nadimci su još jedni u nizu razloga koji sputavaju djecu u razvijanju njihove socijalne kompetencije.

Mala djece su podložna izbjegavanju ostale djece s nekim oblikom ili oblicima tjelesnih mana, ali i također izbjegavanja one djece kojoj su namijenjeni podrugljivi nadimci.

Problemi socijalizacije očituje se i u djetetovom odbijanju i suprotstavljanju odgojnim pravima i normama što se može manifestirati kao neposlušnost i nesuradničko ponašanje čime dijete stvara negativnu sliku u vršnjačkom društvu.

2.2.1. Stidljivost

Stidljivost je emocija koja navodi ljude da budu pretjerano zabrinuti za to kako ih drugi ljudi vide u društvenim situacijama. Kao rezultat toga, osoba razvija jaku osjetljivost na znakove odbijanja. Stidljivost stvara spremnost za izbjegavanje ljudi i okolnosti u kojima bi izgled ili ponašanje sramežljive osobe mogli biti kritizirani. To podrazumijeva održavanje suzdržavanja od poduzimanja bilo kakve inicijative koja bi mogla privući pozornost na sebe (Zimbardo i Radl, 1999). Bradshaw (2006, prema Duck, 2014) definira stidljivost kao strukturiranu podložnost osjećanju anksioznosti i prikazivanje biheviorističke ograničavanja u društvenim okolnostima. Tada dolazi do neugodnih emocija koje se stvaraju zbog vjerovanja da zamišljena slika koja se stvara o vlastitom poimanju je puno bolja od stvarnog postojanja te da se realna slika o vlastitom postojanju ne može mjeriti sa zamišljenom. Temeljna karakteristika stidljivih osoba je nespremnost na interakciju s drugim ljudima koja se prikazuje kao nesigurnost prilikom socijalnih interakcija i javnih izlaganja te izbjegavanje društveni susreta gdje su u centru pozornosti. Razlozi stidljivosti (npr. sramežljivost prema nepoznatoj osobi) kod djece od dvije ili tri godine mogu biti normalni za tu dob, dok ti isti razlozi mogu predstavljati zabrinutost vezano uz ponašanje kada dijete ima 5 ili 6 godina. Djetetov rast i razvoj, akademska postignuća, sposobnost stvaranja prijateljstava i društvena iskustva mogu biti ometeni sramežljivošću. Bez rane intervencije, poremećaji povezani sa sramežljivošću često se nastavljaju u odrasloj dobi, gdje mogu uzrokovati usamljenost, sumnju u sebe, pa čak i depresiju (Ward i Swallow, 2000).

2.2.2. Niska razina interakcije

Hymelov i suradnici (1990; prema Katz i McClellan, 1999) navode kako rana socijalna izoliranost utječe na broj šansi koje djetetu pomažu da razvija svoje socijalna znanja što vodi do još veće povučivosti u sebe.

Međutim, Katz i McClellan (1999) spominju da se istraživanja ostalih stručnjaka ne podudaraju s mišljenjima Hymelove i suradnika te ističu da djeca koja imaju nisku ranu socijalnu kompetenciju nisu u povećanoj opasnosti da će se to odraziti kasnije na njihov razvoj i kompetencije. Pretpostavljaju da dijete koje je umjereno osamljeno i „zatvoreno“ neće imati kasnije poteškoće u životu.

2.2.3. Agresivnost

Postoje mnogobrojne teškoće u definiraju agresivnosti, a to se javlja radi različitih stajališta i naglasaka koje autori stavljaju na različite aspekte agresivnosti. Neki od autora stavljaju naglasak na prethodne učinke koje su predvodile agresivnom ponašanju, dok se ostali usredotočuju na učinke koje agresivnost ostavlja. Djeca koja imaju ozbiljne probleme s agresivnošću u djetinjstvu povećavaju rizik od problema s mentalnim zdravljem ili problematičnim korištenjem opojnih supstanci kasnije u životu, kao i vjerojatnost da dijete može počinuti nasilne radnje kao odrasla osoba (<https://www.camh.ca/en/health-info/mental-illness-and-addiction-index/aggression-in-children-and-youth>). Stručnjaci koji se oslanjaju na prethodne učinke agresivnosti opisuju agresivnost kao djelovanje pojedinca koje ishodi povređivanjem drugoga ili nečega s ciljem da se nanese šteta ili povreda u bilo kojem obliku (Keresteš, 2002). Keresteš (2002) iznosi prema ostalim autorima (Atkins i sur., 1993; Berkowitz, 1978; Hartup, 1974; Rule, 1978) vrste agresivnog ponašanja gdje ističe da je najpopularnija emocionalna agresivnost koja se još naziva i impulzivnom. Emocionalna agresivnost karakterizira nanošenje štete pojedincima, a potaknuta je emocijama. Instrumentalna agresivnost nema za cilj ozljeđivanje nekoga, već je samo sredstvo za postizanje određenog cilja. Nadalje, postoji reaktivna agresija koja implicira nasilno djelovanje kao reakciju na uvjete u kojoj se pojedinac nalazi, to su najčešće prijeteće, provokativne situacije. Proaktivna agresivnost se opisuje kao agresivnost do koje dolazi ako se cilj može realizirati nasilnim postupcima, a nije prisutna nikakva vrsta provokacije.

Kod djece se prema Katz i McClellan (1999) agresivnost može se objasniti kroz dvije teorije. Deficitna teorija opisuje da se agresivnost kod djece može javiti kada im nešto nedostaje, npr. socijalno znanje ili nadzor nad vlastitim impulsima.

Teorija suficita uzrok agresivnom ponašanju pripisuje nemogućnost djeteta da se nosi s velikom količinom bijesa stoga ih njihovo psihičko stanje tjera na agresivno ponašanje (Katz i McClellan, 1999).

Agresivno ponašanje je vrlo često prisutno u predškolskim odgojno obrazovnim ustanovama i odgojiteljima zadaje puno muke, ali treba naglasiti da niti jedan oblik agresivnog ponašanje ne smije proći nezapaženo.

Agresivno ponašanje je neprimjereno i društveno štetno. Nasilje potiču neadekvatni odnosi s okolinom (Hartup i Lieshout, 1995; Graham i Hoehn, 1995; Erwin, 1999; sve prema Klarin, 2006). Treba pravovremeno reagirati na agresivnost i pomoći djetetu da se nauči nositi sa svojim emocijama.

2.2.4. Usamljenost

Usamljenost označava onog tko se osjeća izdvojen od drugih ili onog koji nema nikoga, onaj koji trpi osamu (<https://jezikoslovac.com/word/8hfa>). Usamljenost je jedna od mnogih emocija koje imaju veliki utjecaj na to kako se ljudi ponašaju. Negativna ponašanja proizlaze iz osjećaja društvene izolacije, neadekvatnosti i neprihvatanja. Osjećaj usamljenosti kod djece opisuje osjećaj velike tuge u odnosu na vlastitu svijest, osjećaj samoće i izostanak prijatelja. Tu je, također, i osjećaj odbojnosti koje dijete misli da imaju njegovi vršnjaci za njega (Cassidy i Asher, 1992, prema Katz i McClellan 1999). Emocionalni stres se javlja kod djeteta koji trpi akutni osjećaj usamljenosti.

Kod kroničnog osjećaja usamljenosti veći naglasak stavlja se na okolinu u kojoj se dijete nalazi, a ne na samu osobnost djeteta (Katz i McClellan, 1999).

2.3. Okolinski čimbenici utjecaja na socijalne interakcije

Postoje mnogobrojni čimbenici koji utječu na kvalitetno razvijanje interakcije i poznavanje društva koji doprinose razvoju socijalnih interakcija. Kao što je već ranije spomenuto, primarni čimbenik za kvalitetni razvoj socijalnih interakcija je uži dio obitelji u kojoj se dijete nalazi.

Dijete promatranjem članova obitelji dobiva uzor na kojeg se ugleda, ali i podršku koja mu je potrebna u rastu i razvijanju. Razvijanje socijalnih interakcija odvija se kroz komunikaciju s vršnjacima i osobama iz djetetove okoline koji nisu članovi njegove obitelji, a važni su za njegov odgojno-obrazovni razvoj.

Nadalje, tu spadaju i ljudi koji se svakodnevno nalaze u djetetovoj užoj i široj zajednici s kojima dijete provedi svakodnevno veliki dio svoga dana kada nije u krugu obitelji ili u odgojno-obrazovnoj ustanovi (Klarin, 2006).

2.3.1. Uloga obitelji na socijalne interakcije

Obitelj je primarna socijalna skupina koja je povezana srodstvom, a bazirana je na braku i zajedničkom životu u kojem žive uži krug srodnika, prvenstveno roditelja koji brinu o svojoj ili posvojenoj djeci te ih odgajaju. U društvu jezgru obitelji čine veza između roditelja i djece (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44557>). Bronfenbrenner prema Katz i McClellan (1999) smatra da svako dijete zaslužuje imati nekog tko je ushićen što postoji. Ali, jednako tako ističu važnost socijalnih interakcija u formiranju ponašanja roditelja čije obrasce kasnije prikuplja i dijete. Bronfenbrenner smatra da najbolji odnos koji prvobitni skrbnik i dijete mogu imati jest onaj u kojem vlada obostrana ljubav, osjećaj sigurnosti i bliskosti. Takav odnos se pozitivno održava na društvene međuodnose u tradicionalnoj obitelji. Demokratski stil odgoja pozitivno utječe na razvoj socijalne kompetencije kod djece. Kod djece se tada razvija visoko samopouzdanje i sigurnost u socijalnim kompetencijama u fazi adolescencije (Samples i Amber, 1998; prema Župančić i Hasikić, 2020). Isto tako Vlah i suradnici (2013; prema Župančić i Hasikić, 2020) navode kako kod djece kod kojih je prisutan autoritativni odgojni stil imaju veću socijalnu kompetenciju i lakše ovladavaju razvojem usvajanja socijalnih normi i standarda ponašanja.

Također, u socijalnom razvoju važnu ulogu ima količina vremena i pažnje koje obitelj pridaje djeci u njihovom ranom djetinjstvu. Važno je i koliko su bliski odnosi unutar obitelji, između majke i oca, brata i sestre, djeteta i roditelja (skrbnika), djeteta i braće (Werner i Smith, 1982). Između 6. i 7. mjeseca djetetovog života javlja se jaka privrženost između djeteta i roditelja.

Osjećaj sigurne privrženosti veže se za senzitivnog i zainteresiranog roditelja, a sigurna privrženost je ključna za razvoj socijalne kompetencije u daljem razvoju. Međutim, dobra privrženost djeteta i roditelja nije dovoljna za dobar socijalni razvoj, već je važan i sam odnos između roditelja i unutar obitelji u cjelini. Svaki pojedinac u obitelji je također član nekoliko različitih podsustava, odnosno odnosa (majka – djeca, majka – otac – djeca, otac – djeca i djeca međusobno). Kvaliteta odnosa podsustava utječe na kvalitetu i način funkcioniranja obiteljskog sustava u cjelini. Obilježja koje roditelj ima prema socijalnim kompetencijama djeluju na pozitivni, odnosno negativni socijalni razvoj kod djeteta. Velika izloženost bijesu, od strane roditelja, negativno utječe na dječji emocionalni i socijalni razvoj čak i onda kada taj bijes nije upućen djeci.

U interakciji majka – dijete, kada majka pokaže negativnu emocionalnu reakciju to se više prikazuje na dječake koji pokazuju loše razumijevanje vlastitih emocija. Sama prisutnost majčinog bijesa se uvelike odražava na razvojni proces u kojem djeca uče prikazivati i kontrolirati emocije.

Studije prema Rudolphu, Harmenu i Burgi iz 1995. godine (Katz i McClellan 1999) pokazuju da je djetetovo funkcioniranje odraz u obitelji i među vršnjacima kao odraz kvalitete vlastitog odnosa i privrženosti s majkom koji je stečen u najranijem djetinjstvu.

2.3.2. Uloga zajednice

Rođenjem dijete pripada određenoj skupini ljudi i zajednici gdje se javljaju prvi doticaji sa socijalizacijom. Dijete unutar te skupine ili zajednice prihvaća i formulira znanja, formira vlastiti stav, usvaja socijalne vještine i razvija socijalnu osjetljivost.

To mu pomaže da postane uključeno u društvo, ali i da zna uskladiti ponašanje unutar društva (Kranželić, Bašić 2008). Zajednica je kroz povijest označavala temeljni društveni odnos u kojem pojedinac živi i proživljava vlastiti život.

Zajednica se u današnjem svijetu doživljava kao vrlo važan element socijalnog i emocionalnog razvoja djeteta (Katz i McClellan 1999). Djeca vole biti okružena drugim ljudima, upoznavati se i sklapati prijateljstva s vršnjacima, vole biti socijalni što pomaže u razvoju njihovih socijalnih kompetencija (Kranželić i Bašić 2008).

2.3.3. Uloga vršnjaka u razvoju socijalnih kompetencija

Uloga obitelji u razvoju socijalnih kompetencija je nadaleko najvažnija za razvoj djetetovih socijalnih kompetencija, no nova istraživanja stavljaju veliki naglasak na utjecaj vršnjaka u razvoju socijalnih kompetencija kod djeteta. Pa tako bude li dijete lišeno vršnjačkih interakcija ili odbačeno od strane vršnjaka to se negativno odražava na djetetov socijalni razvoj. S time gubi bitan izvor socijalnih informacija.

Freud i Dann prema Katz i McClellan (1999) zaključuju da su djeca kod koje je potpuno odsutna privrženost s odraslom osobom stvara emocionalna praznina koja se može popuniti s privrženosti koju mogu ostvariti s vršnjacima.

Takva djeca postaju više ovisna o vršnjacima i traže konstantnu prihvaćenost. Postoje i ona djeca koja su odbačena od strane vršnjaka zbog njihovog ponašanja (npr. agresivno ponašanje) te traže vršnjake koji su slični njima i formiraju skupine u kojima nađu sličnost, socijalnu i emotivnu potporu. Često takve skupine stvaraju negativni stav prema onim skupinama od kojih se osjećaju odbačeno. Špelić, Zuliani i Krizmanić (2009) dolaze do rezultata da djeca s posebnim potrebama koja su uključena u redovito osnovnoškolsko obrazovanje prve tri ili četiri godine pokazuju neuspjeh u socijalizaciji u razrednom okruženju, što dokazuje njihov niži sociometrijski status „zvijezde odbijanja“. Zaključuju da zapažanja variraju u pozicijama i načinima grupnog funkcioniranja učenika s posebnim potrebama u ispitivanju postignuća socijalizacije. Također, empatija ima važnu ulogu u neprihvatanju učenika s posebnim potrebama. Djeca koja ne prihvaćaju djecu s posebnim potrebama imaju puno nižu razinu empatije nego druga. Nivo prosocijalnosti učenika u njihovoj školskoj sredini ne igra značajan utjecaj na neprihvatanje učenika s posebnim potrebama.

Pozitivni odnosi s vršnjacima djeci pružaju pravilan emocionalni razvoj, razvoj socijalnih kompetencija, priliku za istraživanje i učenje. Iskustva socijalizacije koja se ostvare do šeste godine života čine osnovu za razvoj socijalnih kompetencija na kojima se temelje svi socijalni odnosi i interakcije (Katz i McClellan, 1999).

2.3.4. Uloga odgojitelja u razvoju socijalnih kompetencija

Odgojitelj se smatra vrlo važnom osobom u životu djeteta. Odgojitelj ponekad provodi više kvalitetnog vremena s djetetom nego roditelji stoga ima veliki utjecaj na kvalitetu djetetovog života. Shodno tomu odgojitelj može u velikoj količini utjecati na razvoj socijalnih kompetencija kod djeteta. Strategija kojom se odgojitelj može voditi za razvijanje socijalne kompetencije kod djeteta je ta da se ne fokusira na cijelu grupu nego na svako dijete individualno. Dijete tako obraća veću pozornost na ono što mu se govori što stvara veću mogućnost da se dijete aktivno uključi u socijalnu interakciju. Odgojitelj može lakše djetetu pojedinačno pružiti sugestije u prijateljskom okruženju. Pojedinačna interakcija između odgojitelja i djeteta omogućava djetetu mogućnost da bolje posluša i obrati pažnju na sugestije odgojitelja (Katz i McClellan, 1999).

Odgojiteljeva otvorenost prema različitosti, djeci, tolerantnost i spremnost na suradnju s roditeljima doprinosi pozitivnom razvoju socijalnih kompetencija kod djeteta. Odnos koji odgojitelj ima s roditeljima vrlo je važan faktor za zdrav razvoj djeteta. Odgojitelji i roditelji trebaju imati odnos koji se temelji na povjerenju, toleranciji, iskrenosti, moralu, poštovanju i uvažavanju. Obje strane trebaju prihvaćati individualne i stručne sposobnosti kako bi što bolje uskladili odgojne mjere, izbjegli nesuglasice u odgoju djeteta i što efikasnije rješavali probleme (Katz i McClellan 1999).

Dobar odnos donosi pozitivnu sliku o samom roditelju kao aktivnom sudioniku u odgoju čime roditelj daje do znanja djetetu da mu je bitno i postaje dobar uzor djetetu. Partnerstvom odgojitelja i roditelja želi se postići da se dijete osjeća prepoznato od strane odgojitelja i roditelja, sigurno, sretno, voljeno i zadovoljno. Važno je stvoriti odnos koji će pružati djeci mogućnost razvoja vlastitih potencijala.

Dobra komunikacija i partnerstvo između odgojitelja i roditelja kod djeteta stvaraju osjećaj razigranosti, opuštenosti, nadzora nad vlastitim odabirima, ali i nad socijalnim odnosima (Mlinarević i Tomas, 2010).

U današnje doba djeca sve više vremena provode zatvoreni u domu gdje gledaju televiziju ili igraju razne igraće konzole, a sve manje vremena provode u stvarnoj interakciji s vršnjacima. To se odražava na razvoj socijalnih interakcija pa djeca ne mogu održavati socijalne kontakte i razvijati kvalitetne odnose. Društvene promjene u današnje vrijeme utječu na kvalitetu obiteljskih odnosa, ali i na odnose između vršnjaka stoga je vrlo važno poticati pozitivni odnos i suradnju između odgojitelja i roditelja kako bi dijete imalo što bolju kvalitetu življenja, mogućnost rasta i razvoja i mogućnost razvoja socijalne kompetencije (Mlinarević i Tomas, 2010).

3. PROSOCIJALNO PONAŠANJE

Bičanić i Brust Nemet (2020) definiraju prosocijalno ponašanje kao namjerno ponašanje koje ima koristi za druge. Dobronamjernost, suosjećanje, uslužnost u materijalnim stvarima, moralna podrška, empatija i altruizam primjeri su prosocijalnog ponašanja.

Keresteš (2002) navodi da se shvaćanje prosocijalnog ponašanja često koristi kao sinonim za altruizam. Prema tome prosocijalno ponašanje opisuje kao dragovoljno ponašanje za dobrobit drugog pojedinca ili skupine (koja je definicija ujedno i antonim za agresivno ponašanje u kojoj se nanosi šteta drugoj osobi ili skupini).

Zajednička karakteristika koja se spominje u svim definicijama opisuje prosocijalno ponašanje kao nesebično ostvarenje dobrobiti za druge ljude (Salkind, 2002).

Prosocijalno ponašanje odnosi se na ponašanja koja pokazuju empatiju, brigu i moralnost.

Ta ponašanja uključuju dijeljenje, suradnju, pomaganje drugima, velikodušnost, davanje komplimenata, udovoljavanje, govorenje istine, obranu drugih, podržavanje drugih s toplinom i privrženosti, njegovanje i usmjeravanje, pa čak i nesebičan čin riskiranja vlastitog života kako bi se upozorilo ili pomoglo drugome. Mnoga od ovih ponašanja dijele širok raspon drugih životinjskih vrsta, stoga se smatra da je njihovo podrijetlo barem djelomično genetsko (Salkind, 2002).

Uz naslijeđene varijable, kulturno podrijetlo djeteta ima značajan utjecaj na njegovo prosocijalno ponašanje. Kritične odrednice prosocijalnog ponašanja povezane su s moralnim i kognitivnim rastom, a posebno s rastom empatije (Bičanić, Brust Nemet, 2020).

Istraživanja provedena u tisućama studija ukazuju na postupno poboljšanje ljudskog prosocijalnog ponašanja s godinama, a to poboljšanje se paralelno razvija s napretkom u moralnom rasuđivanju, sposobnošću razumijevanja perspektiva drugih te izražavanjem emocionalne zabrinutosti (Salkind, 2002).

Glavna obilježja prosocijalnog ponašanja jesu pozitivni efekti za druge ljude uz primarni cilj da se do takvog ponašanja dođe voljno i bez prisile.

Izvor ovakvog ponašanja može biti iz raznih razloga, primjerice za dobrobit drugih koji su fokusirani na brigu drugih, ali i za dobivanje priznanja okoline, dobivanja pohvale ili nagrade. Upravo polazišnom točkom prosocijalnog ponašanja može se definirati altruizam. Altruizam je dio prosocijalnog ponašanja koji se konkretno bavi pomaganjem, a djeluje isključivo unutarnjom voljom. Ono implicira stvarnu brigu i empatiju za druge te ostale motive kod kojih nije prikazana osobna dobit. Altruističko ponašanje se može podijeliti na tri karakteristike:

1. Ono se odvija dragovoljno bez ikakve prisile
2. Zbiva se radi unaprijeđena ili održavanja koristi za druge
3. Lišeno je bilo kakvih materijalnih nagrada i društvenih pohvala (Salkind, 2002).

Motivi koji pokreću prosocijalno ponašanja određuju altruističko ponašanje. Stoga je vrlo teško odvajati prosocijalno ponašanje od altruističkog te dolazi do velike pomutnje zbog koje se pojmovi prosocijalno ponašanje i altruizam koriste kao sinonimi.

Aronson i sur. (2005) definiraju prosocijalno ponašanje kao svaki dobronamjerni čin koji je napravljen za drugu osobu. Navedeni autori posebno spominju prosocijalno ponašanje koje je pokrenuto altruizmom, točnije namjera pomaganja drugoj osobi iako to znači gubitak za osobu koja pruža pomoć. Prosocijalno ponašanje prema njima se događa radi genetski kodova koji su se vremenom unaprijedili radi prirodnih odabira.

Kao rezultat toga, prosocijalno ponašanje je genetski određeno budući da je odabrano na tri načina:

1. Ljudi tako garantiraju opstanak vlastitih gena (selekcija srodnika) gdje je prisutna norma uzajamnosti. Mlađe generacije pružaju pomoć starijima u nadi da će i oni dobiti pomoć kad ostare.
2. Šansu opstanka povećava sprema učenja i slijeđenja svih društvenih pravila
3. Hipoteza društvenih razmjera interpretira kao mjerenje između gubitka i dobitka.

Navedene točke jasno prikazuju ulogu empatije i altruizma u oblikovanju prosocijalnog ponašanja. Prikazuju povezanost rodnih uloga i društvenih normi s navedenim oblicima ponašanja kako bi se bolje razumjela dinamika prijateljstava i odnosa među ljudima.

3.1. Razvoj prosocijalnog ponašanja

Keresteš (2002) navodi da se razvoj prosocijalnog ponašanja kao što su dijeljenje i tješenje drugih osoba pojavljuje se u najranijem djetinjstvu i to još za vrijeme dojenja. Kako dijete raste ono se emocionalno i spoznajno razvija što dovodi do uvećanja pojavljivanja njegovog prosocijalnog ponašanja. Starija djeca pokazuju više prosocijalno ponašanje od manje djece. No, isto tako kao što nisu sva djeca ista tako ni sve razvojne promjene koje utječu na prosocijalno ponašanje ne djeluju jednako. Što znači da se pomaganje drugima kroz neke oblike dobrovoljnog rada povećava, a tješenje drugih smanjuje kroz odrastanje. Pružanje pomoći je jako izražajno u predškolskom razdoblju i smanjuje se tijekom početka adolescencije te opet raste pred kraj adolescencije. Pored toga što se kroz odrastanje povećava razina prosocijalnog ponašanja, mijenjaju se i razlozi pomaganja. Istraživanja pokazuju da su starija djeca više pokrenuta prosocijalnim ponašanjem koja su motivirana altruizmom, odnosno ne očekuju neku vanjsku nagradu ili pohvalu.

U kojoj mjeri će prosocijalno ponašanje biti razvijeno ovisi o razvoju dječje emocionalnosti, kognitivnom i moralnom razvoju, a naročito o razvoju empatije. Bitan faktor kod prosocijalnog ponašanja je taj da su starija djeca više motorički spretnija za izvođenje različitih načina pomoći nego mlađa djeca (Keresteš, 2002).

Salkind (2002) ističe da se razvoj prosocijalnog ponašanja ili altruizam u najvećoj mjeri razvija u djetinjstvu, a zatim ostaje uglavnom nepromjenjivo do adolescencije.

Prema Eisenberg i Fabes (1991), prosocijalno djelovanje izgrađeno je na sazrijevanju prosocijalnog moralnog razmišljanja, što podrazumijeva rastuću empatiju prema drugima i sposobnost razumijevanja njihove patnje. Prosocijalno ponašanje povezano je s ljubavlju, privrženošću, prijateljima i dobrim prijateljima tijekom djetinjstva.

3.2. Karakteristike ličnosti

Hoće li osoba pomoći ovisi dijelom i o njezinom trenutačnom raspoloženju. Ponekad se osoba osjeća loše, a ponekad dobro stoga trenutno raspoloženje je jedna od glavnih odrednica kod prosocijalnog ponašanja. Trenutno dobro emotivno i psihološko stanje djeluje na principu „osjećaš se dobro, činiš dobro“.

Kad su ljudi u dobrom raspoloženju više su naklonjeniji pomaganju drugima u raznim oblicima pomoći, primjerice davanja novca u humanitarne svrhe, darivanju krvi, pomaganju nekome oko svakodnevnih izazova. Međutim, loše raspoloženje djeluje suprotno, na principu „osjećaš se loše, činiš loše“. Osjećaj krivnje je jedna od vrsta lošeg raspoloženja koja povećava prosocijalno ponašanje (Aronson i sur., 2005).

Ljudi su skloni vjerovanju da učinjeno dobro djelo poništava loše. Tako pokušavaju vratiti stvari u „ravnotežu“. Tvrdnja da se pomaganjem može smanjiti osjećaj krivnje još se naziva hipoteza oslobođenja od negativnog raspoloženja (Aronson i sur., 2005).

3.3. Rodne razlike

Rod djeteta igra veliku ulogu u količini i načinu pomaganja. Kroz istraživanja vidljivo je da su djevojčice sklonije prosocijalnom ponašanju i altruizmu u odnosu na dječake. Iznimku čine situacije u kojima je potrebno pomoći osobama ženskog spola i situacije gdje se pojavljuju oblici opasnosti gdje dječaci pokazuju veće prosocijalno ponašanje nego djevojčice. Biološki i društveni faktori utječu na rodne razlike i prosocijalno ponašanje kod djece (Salkind, 2002).

Marović (2009) iznosi da su, uslijed bioloških razlika u mozgovnoj organizaciji i djelovanja spolnih hormona djevojčice perceptivnije od dječaka, osjetljivije na dodir, zvuk, bol i nelagodu. Također se vole više družiti, spremnije su na grupne aktivnosti i govore osjećajnim glasom. Dječaci obično trebaju više tjelesne aktivnosti da bi se izrazili, skloniji su destrukciji i agresivnosti, poduzetniji su, skloniji su natjecanju u tjelesnim igrama, više su zainteresirani za predmete i bolji su u prostornoj orijentaciji i matematici. Najraniji dojmovi i iskustva služe kao temelj svim kasnijim nadgradnjama koje se razvijaju tijekom procesa socijalizacije i upoznavanja vlastitog mjesta i uloge u kulturi u kojoj se odgaja i obrazuje. U djetinjstvu se počinju koristiti pojmovi kao što su rodna identifikacija (samopoimanje osobe kao dječaka ili djevojčice) i usvajanje rodne uloge (usvajanje karakteristika povezanih s jednim ili drugim spolom). Odnosi između spola, roda i rodne uloge nisu uvijek jednostavni. Kao rezultat toga, netko tko je uspostavio rodni identitet kao muškarac ili žena ipak može djelovati suprotno normama za taj spol.

Zahvaljujući bezbrojnim osjetilnim podražajima koji dolaze izvana tijekom druge godine života dolazi do značajne promjene u stjecanju govornih i jezičnih vještina. Govornim vještinama, djeca brzo razvijaju svijest o sebi i drugima kao i svijest o sebi u odnosu s drugima. U svakoj kulturi osobe koje imaju tri godine znaju svoj rodni identitet (dječak ili djevojčica) i vrlo brzo uče kako se ponašati prikladno prema dječacima, djevojčicama ili muškarcima i ženama. Iako u igri s drugom djecom, dijete će još godinu do dvije biti rodno neutralan i sudjelovat će s jednakim entuzijazmom u svim potaknutim aktivnostima i igrama, bilo da su tipične za njegov ili suprotni spol. Četverogodišnjak zna prepoznati razliku između muških i ženskih genitalija, lakše prepoznata spolne razlike kroz izgled, frizuru ili odjeću. Od trenutka kada dijete samo sebe označi svojim spolom, ono usvaja određeno ponašanje. Najpoznatije psihološke teorije baveći se rodnom socijalizacijom i učenjem rodnih uloga, prioritet daju biološkim ili okolišnim utjecajima (Marović, 2009).

Svaka od ovih teorija, bez obzira na polazište, ističe važnu ulogu da svi oni koji (i tko) okružuju djecu i koji utječu na njihovo obrazovanje na svim razinama razvoja uključeni su u usvajanje rodne uloge koje određena kultura podrazumijeva. Treba naglasiti da djeca rođenjem ne formiraju stabilan rodni identitet. Rodna dosljednost odnosi se na svijest djeteta da će uvijek biti muškarac ili žena, bez obzira na vanjske čimbenike (promjene poput frizure ili odjeće). Tek oko sedme godine života djeca shvaćaju da je spol određen temeljnim spolnim karakteristikama te da je postojan bez obzira na dob i okolnosti (Marović, 2009).

U zapadnjačkoj civilizaciji uloga muškarca karakterizira se simbolima junaštva i kavalirstva, dok su za žene karakteristične uloge skrbi i pažljivosti te postizanje intimnih, dugotrajnih odnosa. Prema ovim informacijama dolazimo do zaključka da su muškarci u zapadnjačkim civilizacijama skloniji pomagati u situacijama koja su kratkotrajna i zahtjevaju kavalirsko djelo, dok su žene sklonije pomaganju u situacijama koje imaju dugoročnu vezu, manje opasnosti, ali ujedno i više predanosti (Aronson i sur., 2005).

Proučavanjem više od 170 istraživanja pomaganja koje su proveli Eagly i Crowley 1986. godine (Aronson i sur., 2005) pokazalo se da su zaista muškarci skloniji pomaganju ako je u pitanju kratkoročno junaštvo i kavalirstvo.

Više od sedam tisuća ljudi koji su dobili nagradu od Odbora za herojska djela Carnegie zaglode zbog dovođenja vlastitog života u opasnost kako bi spasili nepoznatu osobu čine muškarci, čak preko 91%. Socijalni psiholozi fokusirani su na junaštvo i kavalirstvo kao način pomaganja, stoga pomaganje u ulozi skrbi i pažljivosti nema ni upola toliko zanimanja i istraživanja kao junaštvo i kavalirstvo.

Tek manji broj istraživanja koja su se bavila spolnim razlikama u prosocijalnom ponašanju pretpostavljaju da žene više pomažu u dugoročnim vezama od muškaraca. Tu tezu potvrđuje i Keresteš (2002) navodeći da većina rezultata provedenih istraživanja prikazuje da su djevojčice generalno više sklonije prosocijalnom ponašanju od dječaka. Iznimke su, gdje veću pomoć pružaju dječaci, jedino situacije gdje postoji visoki stupanj rizika i opasnosti, ali i situacije gdje je potrebna pomoć osobama suprotnog spola.

3.4. Kulturne razlike

Kulturne razlike se definiraju kao bilo kakvo prisustvo nacionalnih razlika (Aronson i sur., 2005). Svaki pojedinac je član neke kulturološke sredine s kojom se identificira te razvija snažan osjećaj povezanosti s njima što dovodi do veće mogućnosti da će ta sredina prije pomoći osobi koja je u nevolji ili kojoj je potrebna pomoć. U svim kulturnim zajednicama ljudi će prije pomoći onome koji je član njihove sredine, odnosno vlastite grupe, od onih koje smatraju vanjskim članom grupe. Kulturni čimbenici jesu važni čimbenici u odredbi granica između vlastitih i vanjskih granica (Aronson i sur., 2005).

U međuzavisnim kulturama više se gledaju potrebe vlastite grupe od vanjskih grupa što rezultira većem stupnju spremnosti na pomaganje članovima vlastite grupe. Kako bi ljudi pomagali u većoj mjeri potrebno je da pojedinca smatraju članom grupe, točnije jednim od „njih“. Veća je vjerojatnost da će ljudi pomagati na ulicama ako se stavi kulturni naglasak na prijateljstvo i prosocijalno ponašanje (Aronson i sur., 2005).

3.5. Situacijski činitelji

3.5.1. Broj promatrača

Čovjek kao socijalno biće je stalno u kontaktu s drugim ljudima i oni konstantno utječu jedni na druge. Prisutnost drugih ljudi jako utječe na to koliko će prosocijalno ponašanje doći do izražaja kod ljudi (Raboteg-Šarić, 1995).

U većini slučajeva što je broj promatrača veći to je manja mogućnost pomaganja manja. To se naziva fenomen pasivnog promatrača, odnosno tendencija da ljudi kada se nalaze u velikim skupinama manje pomažu za razliku od kada su sami. Kao razlog tome može se prepisati da veliki broj ljudi znači i veliku raspodjelu odgovornosti. Dolazi do osjećaja manje osobne odgovornosti. U situaciji gdje je potrebna pomoć, a ljudi izgledaju nezainteresirano često daje dojam da nije stvarna i ozbiljna. Osjećaj straha koji se javlja kod pojedinca u vidu negativnih društvenih reakcija također sputava pružanje potrebne pomoći. Negativni efekti pasivnih promatrača se smanjuju ako su događaji jako zamjetljivi i nepravilne kod drugih jako vidljive (Raboteg-Šarić, 1995).

Efekti pasivnih promatrača smanjuju se ako se od njih vrebalo traži pomoć, dok se smanjuje ako se u blizini nalazi kompetentna osoba kao što je liječnik ili policajac. Osim pomaganja kad su u pitanju velike skupine ljudi na pomaganje može djelovati i ponašanje prema modelu koji se javlja u svakodnevnim životnim situacijama. Onda se takvo ponašanje definira kao prikladno ponašanje u određenim situacijama. Kod djece su također, učinkoviti verbalni načini komunikacije pri razvijanju prosocijalnog ponašanja. Tu su važni čimbenici kao što su poticanje vrijednosti prosocijalnog ponašanja i komentiranje posljedica takvog ponašanja. Potrebno je izbjegavati zabranu negativnog ponašanja. Ponašajni model kod djece ostavlja dugoročne pozitivne posljedice koje rezultira poticanjem prosocijalnog ponašanja kod druge djece (Raboteg-Šarić, 1995).

3.5.2. Okolina kao situacijski činitelj

Veća vjerojatnost u prikazivanju prosocijalnog ponašanja javlja se u manjim, ruralnim mjestima. Smatra se da su manja mjesta pogodnija za razvoj altruistične ličnosti. Veća mogućnost je da će osobe iz ruralnih područja pomoći nekome tko je odrastao u manjem području, iako se osoba nalazi u velikom gradu. Direktno okruženje koje imaju osobe iz manjih mjesta utječe na pomaganje ljudima iz vlastite okoline. U velikim sredinama javlja se hipoteza urbane prenapučenosti koja daje pretpostavku da se ljudi koji žive u prenapučenom području „drže za sebe“ kako bi izbjegli prevelike podražaje iz okoline. Ljudi pokazuju veće oblike prosocijalnog djelovanja čim se maknu iz velikih gradova u mirnije okruženje. Što je gustoća velikih urbanih mjesta veća dolazi do manjeg stupanja izraženosti prosocijalnog ponašanja kod ljudi (Milgram, 1970).

No, isto ruralna područja s prenatrpanom populacijom prikazuju manje spremnosti na pomaganje drugima od urbaniziranih područja gdje je broj ljudi raspršen. Gradska gužva i buka mogu utjecati na to da se ljudi povuku u sebe i postanu nesvjesni okoline oko sebe što dovodi do ne pokazivanja prosocijalnog ponašanja i altruizma (Milgram, 1970).

3.6. Pomaganje

Pomaganje ili biti nekome od koristi, doprinijeti uspjehu ili učinku drugoga da mu bude lakše. Pružati nekome financijsku pomoć (<https://rjecnik.hr/search.php?q=pomagati>).

Navike pomaganja kod djece mogu se početi razvijati već u trećoj godini života kada počinju biti svjesni sebe i shvaćati sebe kao pojedinim i vrijednim članovima obitelji. S tri godine djeca mogu pomoći oko manjih poslova kao što su skupljanje igračka, pražnjenje košare za otpatke, postavljanje ili raspripremanje stola, dodavanje ili postavljanje sastojka za jelo koje se priprema, a kako djeca odrastaju njihova mogućnost da pomažu drugima se povećava (Lickona, 1992).

Djecu se uči o pomaganju prvenstveno kroz ulogu modela. Dakle, ukoliko roditelj/odrasla osoba želi razviti osjećaj pomaganja kod djece mora i on pomagati drugima. Nadalje, o pomaganju treba dosta razgovarati s djecom i ako je to moguće pustiti djecu da oni vode pomaganje.

Pomaganje treba postati obiteljska stvar i tako se stvaraju nove tradicije u obitelji. Potrebno je naučiti djecu dijeliti stvari i igračke, ali i poslove koje mogu obavljati u skladu s njihovim mogućnostima. Timski rad je isto tako važan za poticanje pomaganja kod djece, učiti ih malim djelima ljubaznosti (<https://www.parents.com/parenting/better-parenting/advice/14-little-ways-to-encourage-kindness/>).

3.7. Empatija

Titchener je 1909. godine prvi upotrijebio pojam empatije u širokom smislu, odnosno kao mogućnost razumijevanja unutrašnjeg stanja osobe i specifičnu vrstu socijalno-kognitivnih veza. Wispe (1986) prema Raboteg-Šarić (1995) definira empatiju kao svjestan trud koji pomaže da se pojedinac poveže s doživljajima druge osobe, ali i da pojmi stanje koje proživljava druga osoba, da razumije njegove osjećaje, misli i njihove uzroke. Brooks i Goldstein (2005) empatiju smatraju mogućnost poistovjećenja s drugim ljudima. Razumijevanje drugih misli, osjećaja i stavova.

Dok, Eisenberg i Strayer (1987) navode da je empatija emocionalno reagiranje koje proizlazi iz emocionalnog stanja neke druge osobe i koji je prikladan trenutnoj situaciji ili emocionalnom stanju. Drugim riječima, empatija je razumijevanje i uočavanje različitih emocionalnih stanja kod drugih ljudi.

Raboteg-Šarić (1995) iznosi Hoffemanovu teoriju da se empatija razvija kroz razvoj kognitivnih sposobnosti i razvojne promjene u emocionalnom doživljavanju. Emocionalna sastavnica empatije je važna za ushićenje i motivacijska obilježja dok je kognitivna sastavnica zadužena za formiranje i transformaciju emocionalnih iskustava.

Empatička nevolja, odnosno emocionalna reakcija predstavlja reakciju koja je više prikladna tuđoj nego osobnoj situaciji. Način na koji će se empatija prikazati ovisi o stupnju spoznajnog i kognitivnog integriranja promatrača koja se prepoznaje kroz vrste podražaja i iskustvo prošlih događaja koji se iziskuju kod promatrača.

Za stvaranje osobnog stava i razvoja osjećaja empatije odgovoran je razvoj shvaćanja drugih osoba u vlastitoj okolini. Kod starije djece i odraslih osjećaj empatije ima velike spoznajne značajke dok mala djeca ne razlikuju sebe od okoline tako da oni više osjećaju empatičku uzbuđenost bez spoznaje.

Empatija se razvija dok djece kroz djetetovo razvijanje i izloženosti različitim fazama sociospoznajnog razvoja. Tako da postoje faze globalne empatije koja je prisutna u prvoj godini djetetovog života. Zbog nemogućnosti razlikovanja sebe od drugih djeca se nerijetko ponašaju da se njima događa sve ono što se drugima događa u njihovoj okolini. Nakon globalne empatije slijedi faza egocentrične empatije koja se karakterizira kao djetetovo shvaćanje sebe i ostalih ljudi u svojoj blizini kao posebne tjelesne individue.

U ovoj fazi dijete može prepoznati da je druga osoba u neprilici, ali još ne razlikuje unutrašnje stane drugih od svojih (Raboteg-Šarić, 1995).

Između druge i treće godine djetetovog života javlja se empatija za osjećaje drugih. Tada su djeca sposobna razumjeti da se njihovi osjećaji razlikuju od osjećaja drugih. Znaju iskazati suosjećanje, a razvoj govora i bogatiji rječnik pružaju djetetu izražavanje empatije na kompleksnijim emocionalnim stanjima (Raboteg-Šarić, 1995).

U kasnijem djetinjstvu razvija se empatija za tuđe životne uvjete gdje dijete postaje svjesno da se osjećaj empatije ne javlja samo u izrazim situacijama nego da životne okolnosti i iskustvo imaju veliku ulogu u dojmu zadovoljstva i neprijatnosti. Empatija za tuđe životne uvjete u adolescenciji može biti inspiracija za vlastito formiranje modalnih ideologija (Raboteg-Šarić, 1995).

3.8. Prijateljstvo

Kada bi opisivali prijateljstvo rekli bi da je to uzajamni pozitivni odnos koji se dešava između dvoje ili više ljudi koji se temelji na povjerenju, međusobnoj simpatiji i prihvaćanju (Slunjski, 2013). Osoba ili osobe koje se nalaze u prijateljskom odnosu nazivaju se prijatelj/prijateljica, odnosno prijateljima/prijateljicama.

To su najčešće osobe s kojima osoba nije u krvnom srodstvu. Karakteristike prijateljstva jesu ljubav, povjerenje i međusobno priznavanje. Također, u širem smislu, prijateljstvo može podrazumijevati dobre društvene odnose između raznih zemalja.

Ovakvim prikazom prijateljstva može se reći da svaki čovjek ima stotine prijatelja, a uzimajući u obzir i današnji način života i uključenost društvenih medija u svakodnevnom životu taj broj može proći i preko tisuću prijatelja.

Međutim, čovjek se smatra sretnim ako ima desetak prijatelja pri čemu broj kojim smatra najboljim prijateljima najčešće nije veći od dva ili tri prijatelja. To može biti i samo jedan najbolji prijatelj. Prijatelje bira čovjek sam bez dogovaranja i sklapanja dokumenta. To je ono po čemu se prijatelji razlikuju od braće, sestra, majke, oca i rodbine koji su im na neki način „pripali“. Ako se dogodi da prijateljski odnos izgubi na snazi svatko odlazi na svoju stranu i zatvara se još jedno poglavlje u životu. Prijatelji se trebaju birati na način tako da ako dođe do prestanka prijateljstva, osobi ne bude žao provedenog vremena s nekadašnjim prijateljem već da se s radošću sjeća na taj period života (Slunjski, 2013).

Kod djece se prijateljstvo temelji se na dijadskom odnosu. Taj odnos pun je međusobnih simpatija, naklonosti i osjećaja zajedničke životne prošlosti. Prijateljstva kod djece imaju puno bitnih faktora za razvijanje vlastitog stava, empatije, razvoja govora, socijalizacije. Jedna od beneficija dječjih prijateljstva je samo druženje (Slunjski, 2013).

Djeca u prijateljskim druženjima traže društvo svog prijatelja, pri čemu se to odnosi na igru. Još jedna od beneficija dječjih prijateljstva je uspostavljanje kvalitetnog i sigurnog partnerstva. Točnije sigurnost osjećaja da se imaju kome obratiti i da mogu na nekoga računati. Djeci su prijatelji simbol nekoga komu vjeruju, komu mogu provjeriti svoje strahove, tajne, probleme, misli i osjećaje (Slunjski, 2013).

Prijatelji se ne biraju slučajno. Glavni kriteriji prijateljstva u predškolskoj dobi su spol i dob djeteta, zbog čega se uglavnom govori o istospolnim i vršnjačkim prijateljstvima. Sličnosti su također važne, posebice slični interesi. Osim toga, prijatelji s vremenom postaju sve sličniji. Prijateljstva predškolaca uglavnom su kratkotrajna i nestabilna. Činjenica da djeca predškolske dobi mogu promijeniti prijatelje kada promijene okruženje, poput vrtića, podupire nestabilnost. Unatoč tome, prema nekim studijama, oko dvije trećine djece predškolske dobi koja su se proglasila prijateljima isto je pokazalo i nakon 4 do 6 mjeseci. Kako djeca rastu, stabilnost se povećava. Povećava se i količina vremena koju djeca provode s drugom djecom, a to je ujedno i najočitija razvojna promjena u odnosima s prijateljima/vršnjacima (Mihalić, 2013).

Između 12. i 18. mjeseca počinju oponašati svoje vršnjake, a oko druge godine počinju se igrati s drugom djecom.

Dvogodišnjaci i trogodišnjaci pokazuju znakove simpatije i empatije prema drugoj djeci i ponekad se mogu ponašati oprezno sa svojim vršnjacima. Prva prijateljstva predškolske djece obično počinju oko treće godine. Prijateljstvo je zabava i uživanje u zajedničkim aktivnostima. Prijatelji su uglavnom djeca koja žive u blizini ili su u istoj skupini u vrtiću te su povezana sličnim aktivnostima. Budući da djeca u ovoj dobi ne mogu u potpunosti shvatiti perspektive drugih ljudi i pretpostaviti da druga djeca misle na isti način kao i oni, mogu se jako naljutiti kada shvate da igra njihovog prijatelja iz razreda nema istu perspektivu. poentiraj sa mnom (Mihalić, 2013).

Već od četvrte godine života važno im je da ih vršnjaci prihvate, koje nerijetko počnu i oponašati, osobito one koje vole. Voljena djeca vješto potiču i održavaju interakcije s drugom djecom, diskretna su i samouvjerena, pokazuju osjetljivost za potrebe druge djece, pravedna su i smireno rješavaju sukobe. vješt način. Vršnjaci pozitivno reaguju na imitaciju, što povećava vjerojatnost da će postati prijatelji (Mihalić, 2013).

Oko pete godine djeci je važno imati prijatelja. Počinju shvaćati da je prijateljstvo više od samo trenutnih aktivnosti. Prijateljima smatraju djecu koja su dobra prema njima i za njih čine lijepe stvari (Mihalić, 2013).

Oko šeste godine djeca počinju shvaćati da druga djeca mogu imati različita mišljenja o stvarima, ali se ne mogu osvrnuti na temelju tuđih namjera. Poštenost u odnosima također im postaje važna (Mihalić, 2013).

Prijatelj prijatelju može pomoći u svakodnevnim situacijama, za nadilaženje nesigurnosti u socijalnim izazovima ili u rješavanju problema. Pomažu stvoriti bolju sliku sebe i razvijanju pojedinca u cjelini. Djetetu prijatelj služi kao temelj za društvenu usporedbu. To se događa jer su prijatelji najčešće jako slični pa društvenom usporedbom mogu razvijati svoje samopouzdanje da njihove pojedinačne karakteristike nisu abnormalne. Dijete svojeg prijatelja uvažava i raduje mu se, ali mu također služi kao oslonac u njegovom životu (Slunjski, 2013).

3.9. Ljubaznost

Biti ljubazan smatra se vrlinom i ključnom komponentom etike. Ljubaznost je u filozofiji definirana kao iskrena, duboka briga za druge. Kao rezultat toga, proizlazi iz suosjećanja. Za suosjećanje su potrebne ili emocije za sebe ili za druge. Poznavanje i djelomično dijeljenje tuge i patnje druge osobe je ono što znači osjećati prema njoj (tj. empatična zabrinutost). Na kraju, intenzivna tjeskoba za drugom osobom mogla bi doći nakon toga, što ukazuje na znanje o 'istom' iskustvu ljudske egzistencijalne boli (Malti, 2020). Djecu treba učiti ljubaznosti kako bi znala kako se to osjeća, zvuči i izgleda. Treba imenovati i izgovarati što se događa, slično kao onda kada se dijete uči govoriti. Treba se terminologija prilagoditi razvojnoj fazi djeteta. Ključno je da odrasla osoba u djetetovoj blizini koristi djela ljubaznosti kako bi naučili djecu kako njihova djela utječu na dobrobit drugih ljudi (<https://explorecml.org/wp-content/uploads/2015/10/kindness.pdf>).

4. PRAKTIČNI RAD

4.1. Svrha i cilj praktičnog rada

Svrha ovog rada je dobiti uvid u dinamike socijalnih interakcija, zastupljenosti prosocijalnog ponašanja te o socijalnoj kompetenciji djece u integracijskoj i neintegracijskoj skupini. Cilj ovog praktičnog rada je ispitati razmišljanja djece o prijateljstvu, prosocijalnom ponašanju te dobiti uvid u socijalne interakcije među djecom u integracijskoj skupini i neintegracijskoj skupini. Ujedno namjera je da će odgovaranjem na pitanja iz intervjua djeca osvijestiti što znači biti prijatelj, tko su njihovi prijatelji te kako i kome pomažu.

4.2. Metoda

Ispitanici su djeca u dobi od treće do sedme godine. Ukupno devetnaestero (19) djece podijeljeno u dvije skupine. U neintegracijskoj skupini je ispitano deset djece od koji su šest dječaka i četiri djevojčice. U integracijskoj skupini je ispitano devetero djece, četiri dječaka i pet djevojčica. Dječak Jan¹ ima utvrđenu govornu manu, djevojčica Antea je izrazito sramežljiva i povučena, a kod dječaka Borne se sumnja na govornu manu no još nije utvrđena. Proveden je strukturirani intervju.

Pitanja za intervju su sljedeća:

1. S kim se najviše igraš u vrtiću? / S kim se najmanje igraš u vrtiću?
2. Koga bi iz skupine pozvao na proslavu svoga rođendana? / Koga iz skupine ne bi pozvao na proslavu svoga rođendana?
3. S kim se iz skupine igraš izvan vrtića? / S kim se ne igraš izvan vrtića?
4. S kim rado dijeliš svoje igračke u vrtiću? / S kim ne dijeliš rado igračke u vrtiću?
5. Što za tebe znači pomaganje? Možeš li mi navesti neki primjer?
6. Kome voliš pomagati? / Kome ne voliš pomagati?
7. Na koje sve načine možemo pomagati drugima?
8. Kako bi utješio prijatelja koji je tužan?

¹ Imena djece izmijenjena su radi zaštite anonimnosti sukladno Etičkom kodeksu za psihološku djelatnost (NN 05/13) i Uredbi o zaštiti podataka (GDPR 2016/679).

9. Što je za tebe prijatelj?
 10. Što tebe čini dobrim prijateljem?
 11. Što je ljubaznost? Možeš li mi navesti neki primjer?

Djeca su pojedinačno odgovarala na pitanja, a u slučaju da nisu razumjela pojedine riječi, u toku razgovora su nepoznati pojmovi bili objašnjeni. Dobivene odgovore zabilježeni su na papir.

4.3. Analiza dječjih odgovora

TABLICA 1. Prikaz odgovora na pitanja u ne integracijskoj skupini : „S kim se najviše igraš u vrtiću? / S kim se najmanje igraš u vrtiću?“, „Koga bi iz skupine pozvao na proslavu svog rođendana? / Koga iz skupine ne bi pozvao na proslavu svog rođendana?“, „S kim se iz skupine igraš izvan vrtića? / S kim se iz skupine ne igraš izvan vrtića?“. ²

	Nikola (4 god.)	Roko (5 god.)	Gita (4 god.)	Mirta (4 god.)	Gianna (4 god.)	David (5 god.)	Daniel (6 god.)	Tea (5 god.)	Cristian (5 god.)	Rino (6 god.)
S kim se najviše igraš u vrtiću?	„David“ „Ivan“	„Cristian“ „Petar“ „Leon“	„Lena“	„Lena“	„Mirta“ „Dea“	„Ivan“ „Rino“	„Cristian“	„Cristian“	„Tea“ „Nikola“	„Tea“ „David“
S kim se najmanje igraš u vrtiću?	„Roko“	„Erik“ „David“	„Mama“ „Mirta“	„S muškima“.	„Nikola“ „Erik“	„Leon“	„Rafael“	„David“	„Roko“	„Cristian“
Koga bi iz skupine pozvao na proslavu svoga rođendana?	„David“ „Ivan“ „Cristian“	„Svih bih pozvao“	„Tetu K. i svu drugu djecu“	„Lena“ „Patricija“ „Ana“ „Anita“	„Mirta“ „Dea“	„Ivan“ „Nikola“	„Tom“ „Cristian“ „sestra“	„Gita“ „Roko“ „Cristian“ „Erik“	„Tea“ „David“	„Tea“ „David“
Koga iz skupine ne bi pozvao na svoj rođendan?	„Svih bih pozvao“	/	/	„Muške“	„Nikola“ „Erik“	„Tom“ „Cristian“	„Roko“ „Rafael“	„David“ „Ivan“	„Roko“	„Petar“ „Nikola“

² Imena djece su izmjenjena radi zaštite anonimnosti sukladno Etičkom kodeksu za psihološku djelatnost (NN 05/13) i Uredbi o zaštiti podataka (GDPR 2016/679)

S kim se iz skupine igraš izvan vrtića?	„David“ „Ivan“ „Cristian“	„Daniel“	„Lena“	„Lena“	„Mirta“ „Dea“	„Ivan“ „Nikola“ „Cristian“	„Tom“ „Cristian“ „Roko“	„Cristian“ „Roko“	„Tea“ „Nikola“	„Sa svojim psom i bratom“
S kim se iz skupine ne igraš izvan vrtića?	„Roko“	„David“	„Mirta“	„S muškima“.	„Sve ostale“	„Tom“ „Daniel“ „Viktor“	„Nikola“	„David“ „Gita“	„Lena“	/

Tablica 1. prikazuje socijalne interakcije između djece u ne integracijskoj skupini. Primjereno dječjoj dobi dobiveni odgovori prikazuju da djevojčice više preferiraju društvo drugih djevojčica, a dječaci drugih dječaka. Vidljivo je da su dječaci David, Nikola i Ivan jako povezani. Igraju se u vrtiću te provode zajedničko vrijeme i izvan vrtića. Cristian u svojim odgovorima više navodi Nikolu (bratića) nego Nikola njega, ali se druže izvan vrtića. Roko navodi da se igra s Cristianom u vrtiću, ali Cristian daje odgovor da se s njim ne igra u vrtiću. Gita i Mirta najviše se druže s Lenom. Gita u svojim odgovorima više spominje odrasle osobe poput mame i odgajateljice iako imaju zajedničku prijateljicu Gita odgovara da se ne druži s Mirtom u vrtiću. Mirta na sva negativna pitanja odgovara negativno za dječake. Cristian i Lea su jedini naveli suprotni spol da se igraju u vrtiću i izvan njega. Rino je isto privržen Tei, ali ona njemu nije, također na pitanje: „S kim iz skupine družiš izvan vrtića?“ ne spominje prijatelje nego navodi svog psa i brata. Rino nije spomenut niti jednom od strane druge djece i čini se vrlo nepopularan u skupini.

TABLICA 2. Prikaz odgovora na pitanja u integracijskoj skupini: „S kim se najviše igraš u vrtiću? / S kim se najmanje igraš u vrtiću?“, „Koga bi iz skupine pozvao na proslavu svog rođendana? / Koga iz skupine ne bi pozvao na proslavu svog rođendana?“, „S kim se iz skupine igraš izvan vrtića? / S kim se iz skupine ne igraš izvan vrtića?“.

	Borna (3,5 god.)	Niko (4 god.)	Lucija (5 god.)	Eva V. (5 god.)	Eva P. (5 god.)	Roko (4 god.)	Nika (5 god.)	Antea (4 god.)	Jan (6,5 god.)
S kim se najviše igraš u vrtiću?	„Nika“	„Eva“ „Teta“ „Evan“ „Borna“ „Šimun“ „Ivan“ „Stjepan“ „Lucija“ „Jan“	„Eva V.“	„Lucija“ „Ana“ „Eva P.“	„Eva V.“	„Lucija“	„Nora“	„Nora“	„Roko“
S kim se najmanje igraš u vrtiću?	„Eva“	„Nela“	„David“	„David“	„Antea“	„David“	„Lucija“	„Dečki“	„Niko“
Koga bi iz skupine pozvao na proslavu svoga rođendana?	„Nika“	„Tete“ „Eva“ „Ivan“ „Iva“ „Stjepan“	„Eva V.“	„Lucija“ „Ana“ „Niko“ „Nora“	„Antea“	„Lucija“ „Nika“ „David“	„Nora“ „Antea“ „Eva“	„Eva V.“	„Niko“ „Borna“ „Eva V.“
Koga iz skupine ne bi pozvao na svoj rođendan?	„Eva“	„Nela“	„David“	„David“ „Luka“ „Stipo“ „Iva“	„Iva“	„Antea“ „Fran“ „Bruno“ „Nika“	„David“ „Borna“	„Lucija“	„Eva P.“
S kim se iz skupine igraš izvan vrtića?	„Nika“	„Fran“ „Bruno“ „Ante“ „Ivan“	„Roko“	„Lucija“	„Jan“	„Lucija“	„Nora“ „Eva“ „Antea“	„Eva V.“	„Lucija“
S kim se iz skupine ne igraš izvan vrtića?	„Eva“	„S curama“	„Niko“	„David“	„Roko“	„David“	„David“ „Borna“	„Lucija“	„Roko“

Tablica 2. prikazuje odgovore djece u integracijskoj skupini. U ovoj skupini se isto kao što je spomenuto u tablici 1. sukladno godinama preferiraju istospolna prijateljstva. Borna kod kojeg je prisutna sumnja na govornu manu u svim svojim odgovorima o prijateljima spominje smo dvije djevojčice Niku i Evu. S Nikom se voli igrati i družiti dok Evu izbjegava. Niko spominje da se voli družiti s puno prijatelja u vrtiću što ukazuje na to da voli biti u društvu, ali navodi da se s curama iz skupine ne igra poslije vrtića. Lucija i Eva V. međusobno se spominju u svakom odgovoru, međutim Eva V. spominje i drugu djecu i popularna je među ostalim vršnjacima jer je povezuju s pozitivnim pitanjima. Antea je izrazito sramežljiva i povučena no ostala ispitana djeca navode da se vole igrati s njom i provoditi vrijeme dok je ona u svojim odgovorima suzdržana i navodi za svako pitanje po jedno dijete. Premda je Antea sramežljiva vršnjaci je nisu isključili iz društva i vole se igrati s njom.

TABLICA 3. Prikaz odgovora u ne integracijskoj skupini na pitanja: „S kim rado dijeliš svoje igračke u vrtiću? / S kim ne dijeliš rado igračke u vrtiću?“, „Što za tebe znači pomaganje? Možeš li mi navesti primjer?“, „Kome voliš pomagati? / Kome ne voliš pomagati?“.

	Nikola (4 god.)	Roko (5 god.)	Gita (4 god.)	Mirta (4 god.)	Gianna (4 god.)	David (5 god.)	Daniel (6 god.)	Tea (5 god.)	Cristian (5 god.)	Rino (6 god.)
S kim rado dijeliš svoje igračke u vrtiću?	„David“ „Cristian“	„Sestra“	„Lena“	„S curama“	„Mirta“ „Dea“	„Ivan“ „Lena“	„Cristian“	„Cristian“	„Tea“ „Nikola“ „David“	„Tea“
S kim ne dijeliš rado igračke u vrtiću?	„Ivan“	„Ne želim dijeliti.“	„Ne znam“	„S muškima“	„Nikola“ „Erik“	„Leon“ „Tea“	„Rafael“	„David“	„Roko“ „Mirta“	„Cristian“ „Luka“ „Ivan“
Što za tebe znači pomaganje? Možeš li mi navesti primjer?	„Da kad bude vatre, da im pomognem“.	„Pomagati kad mu nešto treba, neka igra“.	„Ako netko padne da mu pusu“.	„Dajem ruku pa im poslije dam igračku“.	„Spremam u kuhinji i pomažem mami“	„Da mi netko pomogne da ne padnem u vodu“	„Kad me netko baci u more pa dođe po mene“.	„Kad me netko uhata za ruku da ne bi pala“	„Kad se netko udari pa ga vodim do tete“.	„Kad mi ide krv pa mi netko pomogne“.

Kome voliš pomagati ?	„David“ „Ivan“ „Cristian“	„Lena“	„Lena“	„S curama“	„Mami“	„Ivan“ „Nikola“ „Cristian“	„Tom“ „Cristian“ „Roko“	„Cristian“ „Roko“	„Tea“ „Nikola“	„Roko“ „Tea“
Kome ne voliš pomagati ?	„Viktor“	„Svima“	„Mirta“	„S muškima“.	„Erik“	„Tom“ „Daniel“	„Nikola“	„David“	„Roko“	„Daniel“ „Luka“

Tablica 3. prikazuje slične odgovore kao tablica 1. prema čemu se može zaključiti da djeca vrlo rado dijele svoje igračke s djecom s kojoj se igraju u odgojnoj skupini i izvan nje, a ne vole dijeliti igračke s ostalom djecom s kojima se inače ne igraju. Na pitanje: „Što za tebe znači pomaganje? Možeš li mi navesti primjer?“ djeca su najčešće odgovarala da je njima pomoć kada se desi neki pad ili ozljeda da im se pruži pomoć. Utješili bi prijatelje igračkom ili igrom što je u skladu s njihovom dobi. Gianna je jedina koja je pitanje o pomoći odgovorila da je njoj pomoć kada pomogne mami i u kuhinji čime se može zaključiti da Gianna sudjeluje u kućanskim poslovima i pomaže odrasloj osobi za razliku od ostataka grupe. Također, iz odgovora vidljivo je da djeca vole pomagati drugoj djeci s kojima sudjeluju u igri (vidi tablicu 1.) i s kojima rado dijeli igračke.

TABLICA 4. Prikaz odgovora u interakcijskoj skupini na pitanja: „S kim rado dijeliš svoje igračke u vrtiću? / S kim ne dijeliš rado igračke u vrtiću?“, „Što za tebe znači pomaganje? Možeš li mi navesti primjer?“, „Kome voliš pomagati? / Kome ne voliš pomagati?“.

	Borna (3,5 god.)	Niko (4 god.)	Lucija (5 god.)	Eva V. (5 god.)	Eva P. (5 god.)	Roko (4 god.)	Nika (5 god.)	Antea (4 god.)	Jan (6,5 god.)
S kim rado dijeliš svoje igračke u vrtiću?	„Nika“	„Sa sekom“	„Roko“	„Lucija“ „Ana“ „Eva P.“	„Eva V.“	„Lucija“	„Nora“ „Eva V.“ „Antea“	„Nora“ „Eva V.“	„Lucija“
S kim ne dijeliš rado igračke u vrtiću?	„Eva“	„Ne znam“	„David“	„David“	„Antea“	„David“	„Borna“ „David“	„Lucija“	„Niko“
Što je za tebe pomaganje? Možeš li mi navesti primjer?	„Idem kod Nike na rođendan pa joj dam igračku“.	„Pomaganjem za nogomet. Kada pomažem Janu“.	„Mami i tati, spremanje sobe“.	„Kad nađem igračku“.	„Pomaganje je kada pomažeš teti. Kada teta nešto kaže onda to moraš napraviti“.	„Zato da nekome možeš pomoći. Tetama pomažem“.	„Pomažem ako netko padne“.	„Kad netko padne“.	„Da pomognem teti. Nekad me zove da bacim papir u papirka“
Kome voliš pomagati?	„Nika“	„Jan“ „Ante“ „Stjepan“	„Mama““	„Eva“	„Teti“	„Teti“	„Nora“ „Eva“ „Antea“	„Eva V.“	„Teti K.“
Kome ne voliš pomagati?	„Eva“	„Curicama“	„Tata“	„David“	„Svima volim pomagati“.	„David“	„David“ „Borna“	„Lucija“	„Teti A,“

Djeca u integracijskoj skupini u tablici 4. daju slične odgovore kao i djeca u interakcijskoj skupini, što znači da vole dijeliti svoje igračke s onom djecom s kojima više vremena provode igrajući se. Na ovo pitanje od prosjeka odstupa Niko koji je naveo da se igra s puno djece u vrtiću (vidi tablicu 2.), ali na pitanje kome s kim voli dijeliti svoje igračke navodi samo svoju sestru. U integracijskoj skupini djeca su na pitanje: „Što je za tebe pomoć? Možeš li mi navesti primjer?“ više u odgovorima spominjala roditelje ili odgajatelja. Oni pomoć doživljavaju kao obavljanje jednostavnih zadataka kako bi pomogli odrasloj osobi ili kao pomoć prijatelju koji padne tako što će pozvati odgajatelja. Niko navodi da ne voli pomagati curicama što je normalno sukladno s njegovim godinama. Lucija je odgovorila da voli pomagati mami, a tati ne što prikazuje kome je u obitelji više privržena. Jan koji ima govornu manu voli pomagati jednoj odgojiteljici, a drugoj ne što može prikazati odnose s odgojiteljicama. Niti jedno ispitano dijete nije odgovorilo da voli pomagati djeci koji imaju neki oblik poteškoće u razvoju.

TABLICA 5. Prikaz dječjih odgovora u ne integracijskoj skupini na pitanja: „Na koje sve načine pomažemo drugima?“, „Kako bi utješio prijatelja da je tužan?“, „Što je za tebe prijatelj?“ i „Što tebe čini dobrim prijateljem?“.

	Na koje sve načine pomažemo drugima?	Kako bi utješio prijatelja da je tužan?
Nikola (4 god.)	„Samo onim dobrima pomažemo, a onim ružnima ne“.	„Držao bih ga za ruku“.
Roko (5 god.)	„Da ga zagrlim“.	„Da ga zagrlim jako da ne plače“.
Gita (4 god.)	„Dajem ruku ako netko padne“.	„Dajem svoje igračke“.
Mirta (4 god.)	„Dajemo im ruku i zagrlimo“.	„Da mu dam sa pije sok“.
Gianna (4 god.)	„Ako se netko udari, zvat ću pomoć“.	„Ja ću ga dignuti, ali ako plače ne želi da ga se digne (moju pomoć).“
David (5 god.)	„Kad se udare, kada ide krv zovemo tetu, a kad idemo na plažu pazimo jedan na drugog“.	„Ja bih mu dao čokoladu, ali dam mu i igračku ako on to želi“.
Daniel (6 god.)	„Da dignemo prijatelja kad padne“.	„Da moj prijatelj padne, ja bih ga uhvatio za majicu, ali bez da ga udarim nego da mu pomognem“.
Tea (5 god.)	„Stisnuti nekome ruku kad ga je strah“.	„Kad netko padne u vodu ja bih ga spasio“.
Cristian (5 god.)	„Kad netko padne da ga utješim“.	„Kad se udari i da sam blizu njega“.
Rino (6 god.)	„Kad netko padne na stijene da ga podignem gore“.	„Da netko padne da ga dignem gore“.

	Što je za tebe prijatelj?	Što tebe čini dobrim prijateljem?
Nikola (4 god.)	„Da ne tučem svoje prijatelje“.	„Da sam velik i dobar“.
Roko (5 god.)	„Igram se s prijateljima, ali im samo nekad dam igre“	„Smijem se s prijateljima“.
Gita (4 god.)	„Kad nekome pomaže“.	„Da se smijemo“.
Mirta (4 god.)	„Igrati se i slagati“.	„Igram se s curama“.
Gianna (4 god.)	„Da se igramo“.	„Da dijelim igračke“.
David (5 god.)	„Da ste cijeli dan prijatelji, da mu daš svoje igračke i ne ljutite se jedan na drugoga“.	„Da budem ljubazan i da ne udaram nikoga“.
Daniel (6 god.)	„Kad mu dajem svoje igre i ljubimo se i grlimo“.	„Dijelim svoje igračke“.
Tea (5 god.)	„Ne znam točno, da ako padnem u more sa odjećom on će mi dati svoju“.	„Da ih volim“.
Cristian (5 god.)	„Da zajedno volimo iste crtiće“.	„Ako plače da pitam pomoć tete“.
Rino (6 god.)	„Ne znam“.	„Pomažem djeci“.

Iz tablice 5. može se vidjeti da su dječji odgovori prilagođeni njihovom uzrastu. Nikola svoj odgovor kome sve pomažemo temelji na odnosu ako je netko dobar, odnosno „zločest“. Druga djeca pomoć vide kao neki oblik utjehe ako netko padne ili se udari da mu pomognu. Pomoć pružaju kroz igru, zagrljaj i pružanje ruke. Djeca bi utješila prijatelja ako mu ponude svoju igračku, igraju se s njima, pomognu ako netko padne. Prema čemu vidimo da je djeci jako igra jako važan segment odrastanja jer kroz igru mogu pomoći prijatelju, utješiti ga i vratiti osmijeh na lice.

Za njih je dobar prijatelj kao što je navedeno prije u tekstu, netko tko se igra s njima, netko tko ima iste interese što je vidljivo u odgovoru od Davida („Da zajedno volimo iste crtiće.“) i na koga se mogu osloniti u slučaju nekih problema. Djeca svoje odgovore na ovo pitanje temelje na motivima igre, ljubavi, slaganja i pomaganja. Jedino Rino odgovara kako ne zna što je prijatelj. Oni sebe smatraju dobrim prijateljem ako se igraju s prijateljem, dijele svoje igračke, ako su dobri prema prijateljima i ne svađaju se. Roko i Gita smatraju da su dobri prijatelji ako se smiju sa svojim prijateljima čime se može zaključiti da je važan osjećaj sigurnosti, prihvaćenost i ugodno okruženje u dječjim prijateljstvima.

TABLICA 6. Prikaz odgovora iz integracijske skupine na pitanja: „Na koje sve načine pomažemo drugima?“, „Kako bi utješio prijatelja da je tužan?“, „Što je za tebe prijatelj?“ i „Što tebe čini dobrim prijateljem?“.

	Na koje sve načine pomažemo drugima?	Kako bi utješio prijatelja da je tužan?
Borna (3,5 god.)	„Kuhati ručak“.	„Lijepo“.
Niko (4 god.)	„Oko igranja“.	„Lijepo, jako lijepo...zagrlio bih ga“.
Lucija (5 god.)	„Spremamo kuću“.	„Ne znam“.
Eva V. (5 god.)	„Pomažem joj u bojicama, zajedno spremamo bojice“.	„Pozvala bih ga na rođendan“.
Eva P. (5 god.)	„Pa kad čistiš, pereš suđe“.	„S igranjem“.
Roko (4 god.)	„Čistiti“.	„Kad ga netko lupi ja ću ga odvesti teti“.
Nika (5 god.)	„Kada netko padne i lupi se, onda plaću pa da ne plaću“ (utješiti).	„Da ne plače“. „Ne trebaš plakati ako padneš samo si se lupio i ne trebaš plakati“.

Antea (4 god.)	„Pomažem im zato što ih volim“.	„Zagrlila bih ih“.
Jan (6,5 god.)	„Kao Roku i Niki ako nešto ne mogu dohvatiti ja njima dam“.	„Da ga zabavim, da bude sretan“.

	Što je za tebe prijatelj?	Što tebe čini dobrim prijateljem?
Borna (3,5 god.)	„Nika“.	„Ne znam“.
Niko (4 god.)	„Mali prijatelj koji ima malo godina“.	„Zaboravio sam, ali kad sam dobar“.
Lucija (5 god.)	„Prijatelji... ne znam“.	„Ne znam to“.
Eva V. (5 god.)	„Eva P. kad se igramo“.	„Kada sam dobra s Lucijom“.
Eva P. (5 god.)	„Prijatelj je kad se nešto igraš s njim“.	„Kad se igram“.
Roko (4 god.)	„Za mene je prijatelj Lucija, nemam prijatelja samo prijateljicu“.	„Ne znam“.
Nika (5 god.)	„Da se ne tučemo, da budemo dobri i da dijelimo igračke“.	„Da se ne svađam i ne tučem“.
Antea (4 god.)	„Kada se igramo“.	„Volim ih grliti“.
Jan (6,5 god.)	„Da se lijepo igram s njim“.	„Kada oni žele da se idem igrati s njima, ja se idem igrati“.

Tablica 6. prikazuje da djeca u integracijskoj skupini pomoć više vide kroz obavljanje nekih jednostavnih kućanski zadataka kao što su pomoć pri kuhanju i čišćenje i spremanje. Niko jedini oko pomoći spominje igru što je u skladu s njegovim godinama.

Odgovori od Antee koja je sramežljiva i Jana koji ima govornu manu se razlikuju od ostale djece oni pomoć doživljavaju tako što ih vole i kroz pomaganje ako mu prijatelji

ne mogu dohvatiti igračke. Djeca iz integracijske skupine su na pitanje što njih čini dobrim prijateljima slično odgovorila kao djeca iz ne interakcijske skupine.

Sebe smatraju dobrim prijateljima tako što se igraju čime se i u ovoj skupini stavlja naglasak na važnost igre kod djece. Borna koji ima sumnju na govornu manu ne zna što njega čini dobrim prijateljem. Lucija i Roko isto ne znaju što njih čini dobrim prijateljem što prikazuje da nisu dovoljno samouvjereni i dovoljno svjesni svojih vrlina.

TABLICA 7. Prikaz odgovora na pitanje: „Što je ljubaznost? Možeš li mi navesti neki primjer?“ u ne interakcijskoj skupini.

	Što je ljubaznost? Možeš li i navesti neki primjer?
Nikola (4 god.)	„Reći oprost.“
Roko (5 god.)	„Dati nekome nešto svoje.“
Gita (4 god.)	„Da nacrtam cvijet.“
Mirta (4 god.)	„Pomagati im kad plaču.“
Gianna (4 god.)	„Da se volimo.“
David (5 god.)	„Kad daješ bombone prijateljima.“
Daniel (6 god.)	„Kad padne netko pa mu pomogneš.“
Tea (5 god.)	„Dijeliti kekse.“
Cristian (5 god.)	„Držati se za ruku.“

Rino (6 god.)	„Ne znam.“
------------------	------------

U tablici 7. vidljivo je da djeca ljubaznost smatraju kao oblik ponašanja obilježen pažljivošću prema drugome. Ljubaznost smatraju kada nekome nešto poklone ili daju. Povezuju ljubaznost s pozitivnom emocijom i osjećajem ugodne koja ostaje kod njih i osobe oko njih. Jako je zanimljiv odgovor od Nikole koji je jedini spomenuo da je ljubaznost nekad priznati da si pogriješio i reći oprost. Smatram da je on svjestan da nekad svi griješimo, ali da treba znati prepoznati pogrešku i ispričati se. U ne integracijskoj skupini jedino Rino nije znao što je ljubaznost što je neobično jer je on jedan od najstariji u skupini.

TABLICA 8. Prikaz odgovora na pitanje: „Što je ljubaznost? Možeš li mi navesti neki primjer?“ u interakcijskoj skupini.

	Što je ljubaznost? Možeš li i navesti neki primjer?
Borna (3,5 god.)	„Ne znam“.
Niko (4 god.)	„Ljubaznost je kad sam dobar“.
Lucija (5 god.)	„Ljubaznost je ljubav“.
Eva V. (5 god.)	„Kada sam dobra prema prijateljima“.
Eva P. (5 god.)	„Kad ljubiš mamu i tatu u obraz“.
Roko (4 god.)	„Kada se volimo, kada se grlimo i poljubimo, i kada ruku damo“.
Nika (5 god.)	„Da se volimo i ne tučemo“.

Antea (4 god.)	„Kada smo dobri prema prijateljima“.
Jan (6,5 god.)	„Ljubaznost je kad si u nekoga zaljubljen“.

Odgovori na zadnje pitanje u integracijskoj skupini vidljivi su u tablici 8. Djeca pojam ljubaznost povezuju s osjećajima ljubavi, bliskosti i dobrote. Niko, nakon poticanja na odgovor ne zna što je ljubaznost što sam prepisala njegovim godinama. Ostali u skupini spominju kod ljubaznosti ljubav, držanje za ruke, prijatelje, mamu i tatu i dobrotu.

4.4. Rasprava

Ova anketa je za cilj imala ispitati socijalne interakcije, prijateljstvo i prosocijalnost djece u skupini. Djeca su na pitanja rado odgovarala i najviše pomoći, objašnjenja i poticanja na odgovor trebalo je kod zadnjeg pitanja (Što je za tebe ljubaznost? Možeš li mi navesti neki primjer?).

Iz dobivenih odgovora može se opaziti da u obje skupine postoje već formirana prijateljstva koja se temelje na sličnosti interesa djece, povezanosti i količini vremena koje zajedno provode u igri. U ne integracijskoj skupini jedino se Rino (6 godina) razlikuje od ostatka skupine. On kao da je nepopularan među djecom kao što je vidljivo u tablici 1. niti ga djeca spominju u odgovorima. Sva ostala djeca su znala kojega prijatelja na kojem pitanju da spomenu. U integracijskoj skupini Jan (6,5 godina) koji ima govornu manu voli jako puno pričati i ne srami se pričati. Borna (3,5 godina) kojem još nije dijagnosticirana govorna mana odgovora na kratka pitanja, a kod dugih treba više poticaja. Dječak na zadnje pitanje nije znao odgovor i nakon objašnjenja samo je ponavljao „Ne znam.“. Antea (4 godine) koja je inače sramežljiva i povučena na pitanja je odgovarala sama bez poticaja.

Tijekom pregleda odgovora primijetila sam da Antea na sva negativna postavljena pitanja navodi djevojčicu Luciju (5 godina) iz skupine. Također, smatram da se kod Lucije (5 godina) i Roka (4 godine) treba malo više raditi na samopouzdanju.

Sva djeca u obje skupine na postavljena pitanja vezana za prijatelje (7.,8., 9., 10. pitanje u anketi) jako puno spominju igru. Čime možemo zaključiti da je za djecu igra jako važna karakteristika prijateljstva. Djeca su na zadnje pitanje u anketi ljubaznost najviše povezivala sa pojmom ljubavi i dobrote. Najviše se odgovori razlikuju na pitanje „Kome možemo sve pomagati?“ gdje djeca u integracijskoj skupini navode pomoć kroz obavljanje zadatka, a u ne integracijskoj skupini pomoć doživljaju kao priliku da pomognu prijatelju ako padne. Najviše sličnosti u odgovorima ima na pitanja vezana za prijatelje, ljubaznost i utjehu gdje sva djeca spominju igru, ljubav i smijeh. Za kraj mogu zaključiti kako su djeca u ne integracijskoj i integracijskoj skupini dala odgovore u skladu sa svojim godinama. Na temelju odgovora mogu zaključiti da djeca s poteškoćama u razvoju nisu isključena iz skupine nego da aktivno sudjeluju u svim aktivnostima jednako kao i njihovi vršnjaci.

5. ZAKLJUČAK

Socijalna kompetencija je ključna za uspješne interpersonalne odnose, rješavanje konflikata, suradnju i izgradnju kvalitetnih odnosa s drugima. Razumijevanje i razvoj socijalnih vještina u ranoj dobi igraju ključnu ulogu u oblikovanju socijalne kompetencije. Prosocijalno ponašanje opisuje nesebično ostvarenje dobrobiti za druge ljude. To uključuje empatiju, brigu, moralnost te čineve kao što su dijeljenje, suradnja, pomoć, velikodušnost i altruizam. Prosocijalno ponašanje razvija se tijekom djetinjstva, a empatija ima ključnu ulogu u tom procesu.

Djeca u vrtiću imaju različite sklonosti kada je u pitanju igra s vršnjacima. Prema provedenoj anketi, neka djeca se najviše igraju s prijateljima koji su im bliski u dobi i interesima, dok se manje druže s djecom s kojom imaju različite interese. Na proslavi rođendana, preferencije za pozivanje prijatelja variraju, pri čemu neka djeca pozivaju sve svoje prijatelje iz skupine, dok druga preferiraju samo odabrane prijatelje. Također, postoje i neki izvan vrtićki prijatelji s kojima se neka djeca redovito igraju, dok se s nekima ne igraju izvan vrtića.

Neka djeca rado dijele igračke s određenim prijateljima, dok druga imaju svoje preferencije. Što se tiče pomaganja, svako dijete ima svoju perspektivu, pri čemu neka pomažu roditeljima, a neka drugoj djeci ili odgajateljima u vrtiću. Također, svako dijete preferira kome voli pomoći, dok neki vole više pomagati, a neki malo manje. Djeca u obadvije skupine izražavaju različite načine kako pomažu drugima i kako utješiti tužnog prijatelja. Neki od njih spremni su pružiti fizičku utjehu poput zagrljaja ili pružanja ruke kad netko padne, dok drugi ističu važnost emocionalne podrške. Također, djeca dijele svoje različite perspektive o tome što znači biti dobar prijatelj, uključujući zajedničku igru, smijeh, dijeljenje igračaka i brigu o dobrobiti prijatelja. Raznolikost ovih odgovora ističe različite aspekte socijalnih interakcija i vrijednosti među djecom u vrtiću.

Definiciju ljubaznosti djeca doživljavaju na različite načine. Neki vide ljubaznost kao biti dobar i voljeti druge, dok drugi je povezuju s ljubavlju prema roditeljima ili gestama poput grljenja, ljubljenja i davanja ruke. Također, neka djeca percipiraju ljubaznost kao dobro ponašanje prema prijateljima, dok drugi je povezuju s zaljubljanjem.

Ograničenja ovog istraživanja proizlaze iz nekoliko ključnih faktora. Veličina uzorka djece u vrtiću bila je relativno mala, što znači da rezultati možda nisu reprezentativni za širu populaciju djece iste dobi. Ovo ograničenje može ograničiti općenitost i generalizaciju dobivenih saznanja na veću skupinu djece u različitim vrtićima ili okolinama. Metoda prikupljanja podataka putem ankete također ima svoja ograničenja, ovdje postoji potencijal za subjektivnost u tumačenju odgovora ili ponašanja djece. Osim toga, metode prikupljanja podataka mogu biti osjetljive na određene aspekte socijalnog ponašanja, dok drugi aspekti mogu ostati neproučeni. Vrijeme u kojem je istraživanje provedeno također može predstavljati ograničenje. Socijalno ponašanje djece može varirati tijekom različitih vremenskih perioda, a istraživanje provedeno u određenom razdoblju možda neće odražavati sve aspekte socijalnog ponašanja tijekom cijele godine ili različitih godišnjih doba. Posljednje je da je moguće da se nisu uzeli u obzir specifični konteksti vrtića ili okoline u kojoj se istraživanje provodilo. Svaki vrtić može imati svoje posebne karakteristike, a socijalno ponašanje djece može biti podložno utjecajima okoline i specifičnostima vrtića. Ograničenja u istraživanju su uobičajeni i važno je prepoznati ih kako bi se bolje razumjela relevantnost i primjenjivost dobivenih rezultata. U nekim daljnjim istraživanjima moglo bi se proširiti razmatranjem više vrtića i različitih regija, primjenom raznolikih metoda prikupljanja podataka, dugoročnim praćenjem razvoja socijalnog ponašanja djece, analizom utjecaja obiteljskih faktora, usporedbom rezultata s međunarodnim studijama te provođenjem intervencijskih istraživanja kako bi se razvile preciznije smjernice za poticanje prosocijalnog ponašanja kod djece u vrtićima.

6. LITERATURA

1. Aggression in Children and Youth. Preuzeto: <https://www.camh.ca/en/health-info/mental-illness-and-addiction-index/aggression-in-children-and-youth>.
2. ARONSON, E., WILSON, D. I AKERT, M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
3. BIČANIĆ, D. I BRUST NEMET, M. (2020). *Pedagogy for promoting prosocial behaviour among students - case study*. Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja, Vol. LXVI No. 1
4. BROOKS, R. I GOLDSTEIN, S. (2005). *Otporna djeca: njegovanje snage, nade i optimizma*. Zagreb: Neretva.
5. CHILDREN'S MUSEUM OF THE LOWCOUNTRY. *Kidness Counts Notice-and encourage-your child's randomacts of kindness*. Published on www.Scholastic.com, Home of Paret & Child Magazine.
6. DUCK, S. (2014). *Odnosi među ljudima*. Jastrebarsko: Naklada Slap
7. EISENBERG, N., & FABES, R. A. (1991). *Prosocial behavior and empathy: A multimethod developmental perspective*. In M. S. Clark (Ed.), *Prosocial behavior* (pp. 34–61). Sage Publications, Inc.
8. EISENBERG, N., I STRAYER, J. (1987). *Empathy and its development*. New York: Cambridge University Press.
9. <https://exploreml.org/wp-content/uploads/2015/10/kindness.pdf>
10. <https://jezikoslovac.com/word/8hf>
11. <https://rjecnik.hr/search.php?q=pomagati>
12. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44557>
13. KATZ, L.G I MCCLELLAN, D.E. (1999). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb : Educa.
14. KERESTEŠ, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
15. KLARIN, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu – roditelji, vršnjaci, učitelji kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
16. KRALJ, D. (2004) *Socijalna kompetencija djeteta: Zašto je važna i kako ju razvijati*. Preuzeto: <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno teme/socijalna-kompetencija-zasto-je-vazna-i-kako-se-razvija/>
17. KRANŽELIĆ, V. I BAŠIĆ, J. (2008). *Socijalna kompetencija i ponašanje djece predškolske dobi kao osnova preventivskim programima – razlike po spolu*.

- Kriminologija & socijalna integracija : časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, Vol. 16 No. 2
18. LICKONA, T. (1992). *Raising good children: From Birth Through The Teenage Years*. United States of America: Bantam Books.
 19. LJUBEŠIĆ, M. (2001). *Rana komunikacija i njezina uloga u učenju i razvoju djeteta*. Odsjek za logopediju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
 20. LJUBEŠIĆ, M. I CEPANEC, M. (2012). *Rana komunikacija: u čemu je tajna?* Logopedija , Vol. 3 broj 1 , 2012.
 21. MALTI, T. (2020) *Kindness: a perspective from developmental psychology*. European Journal of Developmental Psychology. <https://erinmillsconnects.org/wp-content/uploads/2021/06/Malti-2020-Kindness-A-Perspective-from-Developmental-Psychology.pdf>
 22. MAROVIĆ, Z. (2009). *Ne smiješ plakati, ti si dječak* Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, Vol. 15 No. 58.
 23. MIHALIĆ, S. (2013). *Budimo prijatelji – dječja prijateljstva*. Preuzeto: <https://www.istrazime.com/djecja-psihologija/budimo-prijatelji-djecja-prijateljstva/>.
 24. MIKAS D, ROUDI B. (2012) *Socijalizacija djece s teškoćama u razvoju u ustanovama predškolskog odgoja*. Paediatr Croat. 2012; 56 (Supl 1): 207-214
 25. MILGRAM, S. (1970). *The experience of living in cities: A psychological analysis*. In F. F. Korten, S. W. Cook, & J. I. Lacey (Eds.), *Psychology and the problems of society* (pp. 152–173). American Psychological Association.
 26. MLINAREVIĆ, V. I TOMAS, S. (2010). *Partnerstvo roditelja i odgojitelja – čimbenik razvoja socijalne kompetencije djeteta*. Magistra ladertina, Vol. 5 No. 1
 27. PINTER, D. (2009). *Razvoj socijalnih odnosa*. Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, Vol. 14 No. 54.
 28. RABOTEG-ŠARIĆ, Z. (1995). *Psihologija altruizma: čuvstveni i spoznajni aspekti prosocijalnog ponašanja*. Zagreb: Alineja.
 29. SALKIND, N. J. (ur.) (2002.): *Child Development*. New York: Macmillan Library Reference.

30. SELIMOVIĆ, H. I KARIĆ, E. (2011). *Učenje djece predškolske dobi*. Metodčki obzori , sv. 6(2011)1 broj 11.
31. SLUNJSKI, E. (2013). *Kako djetetu pomoći da stječe prijatelje i razvija socijalne vještine*. Zagreb: Element.
32. ŠPELIĆ, A., ZULIANI, Đ I KRIZMANIĆ, M. (2011). *Socijalizacija učenika s posebnim potrebama u razrednim sredinama // Monografija*. Međunarodni znanstveni skup. Škola po mjeri / Kadum, Vladimir (ur.). Pula : Medulin: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, 2009. str. 175-195.
33. VASTA, R. (2005). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
34. VRANJICAN, D., PRIJATELJ, K. I KUCULO, I. (2019). *Čimbenici koji utječu na pozitivan socio-emocionalni razvoj djece*. Napredak : Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, Vol. 160 No. 3-4.
35. WARD K. SWALLOW (2000). *The Shy Child: Helping Children Triumph over Shyness*. United States of America: A Time Warner Company
36. WERNER, E.E. I SMITH, R.S. (1982). *Vulnerable but invincible*. New york: McGraw-Hill.
37. Zakon o provedbi Opće uredbe o zaštiti podataka. GDPR 2016/679 . [Online]. Preuzeto na: <https://gdprinfo.eu/hr> .
38. ZIMBARDO, P.G. I RADL, S.L. (1999). *The Shy Child: A Parent's Guide to Preventing and Overcoming Shyness from Infancy to Adulthood*. Malor Book: ISHK.
39. ŽUPANČIĆ M. I HASIKIĆ A. (2020). *Socijalna kompetentnost u ranom i predškolskom obrazovanju*. Metodčki obzori : časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu, Vol. 15 No. 1 (28).

7. SAŽETAK

Socijalne vještine i socijalna kompetencija igraju ključnu ulogu u međuljudskim odnosima i ponašanju djece. Socijalne vještine obuhvaćaju specifična ponašanja kao što su mirno rješavanje sukoba i tolerancija, dok socijalna kompetencija obuhvaća širok spektar znanja i vještina vezanih za ponašanje u socijalnim situacijama. Prosocijalno ponašanje, koje uključuje empatiju, brigu i moralnost, važan je aspekt ljudskih odnosa. Iako su mnoge od ovih osobina povezane s društvom, imaju korijene u biološkoj i evolucijskoj povijesti.

U ovom završnom radu razmotrena je socijalna kompetencija kod djece, s naglaskom na njezinu povijest i važnost. Također je istraženo kako se prosocijalno ponašanje razvija kod djece. Istraživanje je provedeno putem ankete među djecom od tri do šest godina, u integracijskoj i ne integracijskoj skupini, koja su odgovarala na pitanja o socijalnim vještinama i prosocijalnom ponašanju. Cilj je bio podići svijest o važnosti socijalne kompetencije i prosocijalnog ponašanja kod djece te potaknuti pozitivne promjene u njihovim međuljudskim odnosima.

Djeca su u obje skupine pokazala različite sklonosti u igri s vršnjacima, pozivanju prijatelja na proslave rođendana i dijeljenju igračka. Također, različiti pristupi pomaganju i tješnju tužnih prijatelja vidljivi su među djecom. Definicija ljubaznosti varira, s nekom djecom koja ljubaznost povezuju s dobrim ponašanjem i ljubavlju prema drugima, dok drugi vide ljubaznost kao gestu nježnosti prema roditeljima ili prijateljima. Ovaj raznoliki skup odgovora ističe različitosti u socijalnim interakcijama i vrijednostima među djecom u integracijskim i ne integracijskim skupinama.

KLJUČNE RIJEČI: prosocijalno ponašanje, socijalna kompetencija, ljubaznost, prijatelj, igra.

8. SUMMARY

Social skills and social competence play a crucial role in children's interpersonal relationships and behavior. Social skills encompass specific behaviors such as conflict resolution and tolerance, while social competence encompasses a wide range of knowledge and skills related to behavior in social situations. Prosocial behavior, which includes empathy, caring, and morality, is an important aspect of human relationships. While many of these traits are associated with society, they have roots deeply embedded in our biological and evolutionary history.

In this final paper, social competence in children was explored, with an emphasis on its history and significance. Additionally, the development of prosocial behavior in children was investigated. The research was conducted through a survey among children aged three to six, in both integrated and non-integrated groups, who answered questions about social skills and prosocial behavior. The goal was to raise awareness about the importance of social competence and prosocial behavior in children and to encourage positive changes in their interpersonal relationships.

Children in both groups exhibited varying preferences in playing with peers, inviting friends to birthday parties, and sharing toys. Additionally, different approaches to helping and comforting sad friends were observed among the children. The definition of kindness varied, with some children associating it with good behavior and love for others, while others saw kindness as a gesture of affection towards parents or friends. This diverse set of responses highlights differences in social interactions and values among children in integrated and non-integrated groups.

KEY WORDS: prosocial behavior, social competence, kindness, friend, play.